

НЕЪМАТ АМИНОВ

БИР АСР ҲИКОЯТИ

(Темирчидан қолган тиллолар)

Тўлдирилган қайта наشري

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2002

8432

Ўзбекистон халқ езувчиси, таниқли ҳажвнавис Неъмат Аминовнинг «Бир аср ҳикояти» асаридаги ҳикоятлар ихчам ва пурмаъно. Улар ҳикматли сўз каби бир ўқиганда хотирада муҳрланади, равон ва ибратлидир.

«Бир аср ҳикояти» нинг бош қаҳрамони Ота (Усто Амин Нуруллобой ўғли) ботинидаги ҳалоллик, меҳнатсеварлик, донишмандлик, сабру қаноатлилик қисқа нақлларда уз тажассумини топган. Оддий меҳнаткаш фарзанди бўлмиш темирчи устанинг хоҳ сиёсат, хоҳ дину диёнат, хоҳ ахлоқ-одоб ҳақида билдирган фикрлари сизу биз учун муайян сабоқдир.

А 59

10 29195
2

Аминов, Неъмат.

Бир аср ҳикояти: Темирчидан қолган тиллолар.— Тўлдирилган қайта нашри.— Т.: Маънавият, 2002.— 104 б.

ББК 84(5У)6

4702620204 — 30 36 — 02

M25(04)	02	Алишер Навоий
2003		номидagi
A 290		O'zbekiston M.

© «Маънавият», 2002

МУАЛЛИФДАН

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим.

Машойихлар айтибдирларким, отанинг ўз ўғлини мақташи одобдан эрмас. Бу — кулол ўзи ясаган мўндини оғиз кўпиртириб таърифлагандай гап. Аммо, фарзанд ўз отасини, унинг панд-насиҳатларини тез-тез эслаб, ибратли фазилатларини бошқаларга айтиб туриши он чандон савоб дебмишлар.

Бу ёруғ оламда юз йил умргузаронлик қилган падари бузрукворимиз Усто Амин Нуруллобой ўғлининг панд-насиҳатлари ва ғаройиб ҳикоятларидан иборат «Бир аср ҳикояти» (Темирчидан қолган тиллолар) дастлаб «Тафаккур» журналида, 1995 йилда «Ўзбекистон» нашриётида алоҳида китоб шаклида нашр қилинган ва ўша йили Ўзматбуотқўм «Истиқлол: янги замон — янги қаҳрамон» кўрик танловида энг яхши асарлардан бири сифатида баҳоланган эди.

Ҳазрати Баҳоуддин Нақшбандий тариқатларида айтилганидек, «Дил ба ёру даст ба қор» ақидасига амал қилган Усто Амин умр бўйи темирчилик ва тоат-ибодат билан машғул бўлганлар. Инқилоб арафасидаги талотўплар боис савод чиқара олмай қолган бўлсалар-да, қувваи ҳофизларининг зўрлиги, Бухорои шарифнинг кейинги асрда яшаган дин пешволари даврасида кўп суҳбатларда бўлганликлари туфайли турли ёшдаги ва касбдаги кишилар билан бемалол гурунг қура олар эдилар. Бу суҳ-

батларда шарқона донишмандлик билан бирга, майин, беозор бир зарофат уфуриб турарди...

Китобча босилиб чиққач, тез орада кенг жамоатчилик эътирофига сазовор бўлди. Покистонда урду тилида (алоҳида китоб шаклида), Қорақалпоғистонда чиқадиган «Амударё» журналіда тўлиқ, турк матбуотида парчалар босилди. Китобнинг ибратомуз ҳикоятлари ва омабоплиги хусусида Ўзбекистон Халқ Қаҳрамони устоз Саид Аҳмад, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Халқ ёзувчиси Тўлепберген Қаипбергенов, забардаст аллома Ғайбуллоҳ ас-Салом, истеъдодли ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммад, покистонлик машҳур ёзувчи Қосимий, адабиётшунос Султонмурод Олим ва бошқалар рисола ҳақида матбуотда анчагина илиқ ва фойдали фикрлар билдирдилар. Китоб чиққандан сўнг отамизнинг суҳбатларида бўлган таниш-билишлар, қавм-қариндошлар падари бузрукворимиздан эшитган ва китобга кирмай қолган айрим янги ҳикоятларни айтиб бердилар, қолаверса, вақт ўтган сари ўз хотирамда жонланган янгидан-янги саҳифалар мени ушбу рисола ни тўлдириб, қайта нашр этишга ундагандек бўлди.

Ҳурматли ўқувчи! Ушбу китобчани Сизга тақдим этишдан мурод ул зотни буюк аллома ёки донишманд қилиб кўрсатиш эмас, балки оддий, тақводор темирчининг бир асрлик умр лавҳалари мисолида ўзбек халқининг тарихий қисматига яна бир назар ташлашдир.

Иншооллоҳ, бу битикларни ҳам ўқийдиганлар топилар.

БИР АСР ҲИКОЯТИ

(Темирчидан қолган тиллолар)

— Отахон, мана, тўқсон олти ёшга кириб-сиз, сизнингча, узоқ яшашнинг сири нимада?

— Нима дейди?

— Узоқ яшашнинг сири нимада, деб сўра-яптилар.

— Ҳа-а... сирини билмайман. Парвардигор мани йўқ жойдан бунёд этди: қул берди, оёқ берди, куз берди, қулоқ берди, ризқу рўз берди, покдомон хотин насиб этди, ақли комил фарзандларни берди. Бир умр шукр қилиб яшадим. Узоқ умр берди, унинг сирини ҳам ўзи биллади-да, мухбир бачам. Энг олий сирдон Яратганнинг ўзи.

* * *

Эргаш амакимнинг пуштикамарларидан тўраган биттаю битта ўғиллари бўларди. Оти Йўлдош эди. Худонинг қудратидан ўргилай, уям гунгу кар эди. Ўша бола ўн икки ёшида қизамикдан вафот этувди. Шўрлик Моҳтоб янгачамнинг «Булбулигўём бачам» дея соч юлиб йиғлаганлари кечагидай кўз олдимда...

* * *

Тўқсон олтига кирдим. Кўзим хира, қулоғим эшитмайди, оёқларимда дармон йўқ. Билмадим, бир кун қарисам, нима бўларканман?

* * *

Ҳа, шу ёшга киргунча дўхтирлар ҳамма жойимни кесиб, ёриб апараса қилдилар. Яратганнинг ўзига ҳазор бор шукур, ҳаммасидан омон чиқдим. Барака топкур дўхтирлар ҳар гал тиг урганда таваккални ўзига қилиб, қимир этмасдан ётдим. Йўқ, тилим айлангунча дўхтирларни дуо ҳам қилдим. Улар бўлса, қўрқманг, отахон, юрагингиз ўн тўрт ёшли ўсмирнинг юрагидай дейишади. Гоҳида ўйлаб қувонаман. Юракнинг бунчалик бақувват бўлиши нимадан экан? Миннат бўлмасину, бу аввало, бир умр Оллоҳнинг зикрини дилимда такрорлаб юрганим учун бўлса керак. Яна болаликда кў-ўп олмаеганман, кейинчалик темирнинг сувини ичганман. Ҳар эрталаб дўконни очганимда темирга сув берилган тош охурдан уч хўплам сув ичишни одат қилган эдим. Фақат кўзим чатоқ. Кейинчалик билсам, теша, кетмон мўрасини оловда пиширганда кўкиш алангага қора кўзойнак сиз қараганим учун экан. Э, бизнинг давримизда кўзойнак қаёқда эди, дейсиз. Буеки апараса қилдилар, кўзим кундан-кун баттар бўлди-ю, бетар бўлмади, ҳа, шунисига ҳам шукур, кашта тикармидим...

* * *

Отам раҳматли жуда миришкор деҳқон эдилар. Ҳар баҳорда қовун экканларида икки-уч жўяга зомича, яна бир парча ерга исли зомича¹ экардилар. Ҳаммадан аввал ана шу исли зомича

¹ Зомича — хандалак.

сарғайиб пишарди. Уни еб бўлмасди: фақат ҳидлардийиз. Бирам хушбўй, бирам черайли эдики, қўлтиғингизга биттасини солиб юрсангиз, шамол кунлари ҳиди бир чақиримга тараларли. Одамлар қовун пишмасданоқ унинг ҳидидан мазза қилардилар.

Онам раҳматли бир куни Мукаррам опамга, ана бу исли зомичага суқ билан қараб, тез-тез искаб тур, буни иси юрак ўйноғига даво, яна бўйингдаги бачанг ҳам қувват олади, деганлари кечагидай эсимда... Кейин билсам, қариларнинг ҳар бир гапи ҳикмат экан...

* * *

Ўттиз саккизинчи йилнинг кузи эди чоғи, отам қазо қилувдилар. Ҳассакаш жуда кўп бўлувди. Ҳу-хулашиб, шу Питмон тепага кўмдик.

Орадан уч-тўрт кунми, бир ҳафтами ўтгач эски чарм шапкали бир киши дўконга кириб келди, қаерда кўрган эканман, деб ҳайрон қолдим. Олдига дастурхон ёздим, чой кўйдим. Бир пайт у гап орасида, бу устажон, отангиз ўлиб қолибдилар-да, деди. Ҳа, дедим, ичдан нега «бандалик» демаганига ўксиниб. Яна бир оздан кейин, бу жанозани ким ўқиди, деб сўраб қолди. Юрагим шув этиб, кўз олдим қоронгулашиб кетди. Тезда ўзимни ўнглаб олдим.

— Ўв, манга қара, ука! — дедим йиғламсираб, — шундан бошқа ишинг йўқми? Мани отам ўлади-ю, сан нобакор, бандалик, дея кўнглимни кўтариш ўрнига, жанозани ким ўқиди, деб сўрайсан-а? Ҳали кўз ёшларим қуримасдан, мани сотқинликка тортгани уёлмайсанми? Ман жанозани ким ўқиганини айтсам, «Мулло, ёт унсур» дея ўша бечорани олиб бориб қамата-

санда-а... Эсиз, одамизод, ахир сан ҳам бир му-
сулмоннинг боласисан-ку?... Бориб айт, ўша на-
чайлигингга, отамнинг жанозаларини узим
ўқидим.

Шундай дея йиғлаб юборибман. У бўлса ҳеч
нима дея олмай, қизариб-бўзариб чиқиб кетди.

* * *

— Неъмат!

— Лаббай, ота?

— Нечага кирдинг?

— Эллик бешга.

— Она қорни билан эллик олтига-да? Де-
мак, камида эллик йиллик гапни ақлинг олса
керак. Энди айт-чи, мани бирор марта арақ ич-
ганимни кўрганмисан?

— Йўқ.

— Ёмон йўлга юрганимни ёки бировни
ҳаққини еганимни кўрганмисан?

— Йўқ.

— Унда нега арақ ичасан?

— Кўп ичмайман-ку, ота... Энди, кеча меҳ-
монлар билан жиндай...

— Худою пайғамбар ҳаром қилган нарсани
нега ичасан? Ахир, арақнинг ўзи кўзачага қамал-
ган жин-ку! Яна жиндай дейди-я...

— Ўв Лайлош, афти-ангорингга, усти-бо-
шингга қара. Раҳматли отанг сани доғингда
ўлиб кетди. Қайси кунингга ичасан шу ҳаром
нарсани?

— Б... бу ҳаром эмас, усто бобожон. Бу узум-
дан бўлган, сизам бир пиёла ичинг, қувват бўла-

ди. Май бу, шароб бу, узумнинг сувидан бўлган.
Мана...

— Торт қўлингни! Узумдан бўлган ҳамма нарса ҳалол, деб санга ким айтди? Нажас ҳам буғдойдан бўлган, деб емайсан-ку...

* * *

Бодом гуллади, шафтолию зардоли гуллади, олма гуллаб ҳосил тугди, сан қачон гуллайсан, Болта? Ахир, сан тенгиларнинг кўпчилиги бола етаклаб юрибди...

* * *

— Саид Аҳмад, бу Саидахоннинг вафотларига қанча бўлди?

— Йигирма йил.

— Сизгаям қийин бўлди-да ука. Ҳа, биров олдин, биров кейин, нима қиламиз энди, тақдири азал шу экан-да. Айтмоқчи, нечага бордингиз, ука?

— Йилим қўй, етмиш учга кирдим.

— Ўҳ-ҳу, ҳали ёш бола экансиз.

* * *

Саид Аҳмад ака:

— Иккаламиз ҳам бевамиз. Битта опа-сингилни топиб, божа бўламизми?

Отам:

— Лаббай?

Саид Аҳмад ака:

— Ёқди, шекилли. (Овозини баландлатиб.) Иккаламиз ҳам бевамиз, дейман. Ёшроқ бир опа-сингилни топсам, божа бўламизми?

Отам:

— Бўламиз... Қани, омин денг бўлмасам...

Парвардигор иккаламизга ҳам нариги дунёда ола-сингил хурлардан ато этган бўлсин...

* * *

Онангни туш кўрибман, ўғлим. Ясанган-тусанган эмиш. Черайли, кулибгина турибди раҳматли. «Ҳа, онаси, пасонла зўр-ку!» — дебман. «Ҳалиям рашкингиз қолмабди-да, Муҳаббатдан бир хабар олиб келай», дермиш. Э, ана... опангни ўзи келиб қолди. Болта... Муҳаббат, тезда бориб онангни қабрига дуойи-фотиҳа қилиб келинглар, тушимга кирибди, руҳи очиққанга ўхшайди.

* * *

Эсингда бўлсин, кўпам «Э, худо», «Э, Оллоҳ» дейишга одатланма. «Э» да иддао бор. Парвардигорга зурна қилмоқчи бўлсанг «Ё, худо!» «Ё, Оллоҳ!» де. Шуниси тузукроқ...

* * *

Ҳе-еч бу дунёнинг гамини ема. Ўғилларим ўлди деб хафаям бўлма. Худо санга саккиз ўғил берди, ўзига керак экан, қайтиб олди. Қўлингдан нима келади, ожиз бандасан-да. Қизларинг, набираларингга шукр қил. Марҳум ўғиллар сани нариги дунёнгга ярайди. Эрта қиёмат куни ўша норасидалар Парвардигорга: «Жаннатингга кирмайман... Ота-онам дўзахда азоб чекиб ётса-ю, ман жаннатга қандай кирман?» дея чир уриб

йиглашаркан... Ана ўшанда Парвардигорнинг кўнглида сан, осий бандасига шояд раҳм уйфонса...

* * *

Бу дунёга келиб, уч нарсадан ҳазар қилдим: биринчиси — тилло, иккинчиси — милтиғу таппонча, учинчиси — қадаҳ. Шу уччаласини кўлимга олмадим.

* * *

Темирчи бўлиб пичоқ ясамадим, қурол ясамадим. Уроғу кашкорд ясадим — одамлар бугдой ўрсин деб. Кетмону бел пешладим — деҳқонлар ариқ қазиб, сув тарасин деб. Кў-ўп капкир ясадим. Яна-чи, асов отларни тақаладим — жониворларнинг туёққиналари оғримасин деб.

* * *

Зинҳор-базинҳор бировни қарғашга одатланма. Худога хуш келмас экан. Оллоҳ таоло: «Мен яратган бандани қарғашга сани нима ҳаққинг бор, яхши-ёмон қилмишини ўзим кўриб турибман-ку, қандай жазога лойиқлигини ҳам ўзим биламан» деркан.

* * *

Қишлоғимиздаги муфти Соли раҳматли бир гапни такрорларди. Одамизодда уч хислат бўлиши — мукамаллик аломати экан. Булар: нутқи тома, зийнати жома, маъқули омма. Яъники, бу — нутқинг дона-дона, равон бўлсин, чопо-

нинг тоза ва кўримли бўлсин, ўзинг эса элга
ёқимли, маъқул бўл, дегани экан.

* * *

- Усто бобо, қулогингиз оғирми дейман?
- Йўқ, жўра, кар!

* * *

Бир бола йиғлаб турган эди, бориб юпат-
моқчи бўлдим.

- Ҳа, нима бўлди?
- Онам урди!
- Тўхта, қаёққа кетяпсан?
- Онамга! — деди бола.

Кўрдингларми, урсаям, сўксаям, бу дунёда
ҳар кимнинг онаси бўлсин экан.

* * *

- Неъматулло!
- Лаббай, ота?
- Бу, Шариф Нурхон деган шоир чиқиб-
дими? Кеча радиёлда жуда баъмани шеър ўқиди-
да, «Ота-онанг» деган. Сен билан танишлиги бор
экан, бирон кун олиб кел, чақ-чақлашиб кета-
ди... Бошқа арақхўр шоир жўраларингни ила-
киштирма, бир ўзини айт, яна анжуман қилиб
юрма.

* * *

- Э, қойил, шоиржон, шунча черайли гап-
ларни қаёқдан топасиз-а? Юрагингиз бамисо-
ли чойдиш-а, шарақлаб қайнагани қайнаган...

Офарин! Агар эски замон бўлганда, сиздан зўр қорию қурро чиқарди-да.

— Акун, усто бобожон, гапингиз тўғри-ю, шоирлик ҳам қориликдай гап, лекин қорилик атаизмга тўғри келмайди-да.

— Атаизми нима, шоиржон?

— Худога ишонмаслик.

— Ҳимм... бу томони ямон экан....

* * *

— Мақтанишга йўйманг-у, усто бобожон, шоирлик бизга қўндоқда теккан касал. Ўн тўртинчи йил эди. Бир кун масжидимиз имоми Махсуми дағалникига «Армуғони Хислат» китобини излаб Айний домло келувдила. Ман ўша атрофда чопқиллаб юрайттим. У киши тоғом Самад Махсум билан оға-ини эдилар. Бирга китобхонлик қилайтила, ман уларни қўлларига сув қўяйттим. Бир гал тоғом Айний домлога мани кўрсатиб, «Ман таъриф қилган бала ана шу, хоҳаримизни ўғли, яъни жияним», дедилар. Кейин тоғомнинг қистовлари билан «Эшаккинам» деган шеъримни ўқиб бердим... Айний домло мани бошимни силаб, «Бу жудо заковатли бала экан, тахаллуси «Боғбон» бўлсин», дедилар...

— Бирпас тўхтанг, шоиржон. Бу воқеа ўн тўртинчи йилда бўлган бўлса, сиз етти ёшда экансиз, ўшанда ҳам боғбонлик қилармидингиз?

— Ҳа, инди гўдак бўлсак-да, тонак-понак экиб юрайттик...

* * *

— Биз, усто бобожон, уруш йилларида кўп иш кўрсатибидик... Ваянкаматда майор Хомаков дегани бўлайти. Қад дароз йигитиди. Бир куни ўша Хомаков мани чоқириб битта шингил берди.

— Нечта шингил? Узум бердими?

— Э, йўқ, усто бобожон, ўзингиз ҳам жуда шўхсиз-да... Шингил узумни шингили эмас, анови саллот ва аписерла киядиган кигиз палтун бор-ку, ўшани урусчага «шингил» дейди.

— Ман бир саводсиз темирчи бўлсам, шингилни қаёқдан биламан, шоиржон...

— Ўша Хомаков шингилни бериб, адевой, яъни кий, деди. Кийиб олдим. Битта пилўтка ҳам берди. Мана бу ерида қизил юлдузи борити. Шингил билан пилўткани кийиб ойнага қарасам, ўзимни тонимабман. Бирам ярашибди. Елкасида пакони боракан, ҳар паконга тўрттадан юлдуз... Ҳи-ҳи, бирданига манга каптонлик звониясини берибтила. Кейин шу шингилни кийиб, армиядан қочкан 317 дизиртирни тутиб берувдим, ваянкамат урушга юборувди...

— Бай-бай, катта савобга қолибсиз-да, шоиржон. Вақт борида жангда ўлиб кетган ўша дизиртирларни арвоҳига дуои фотиҳа қилиб турсангиз ямон бўлмасди.

* * *

— Бизани Ваҳмкор қишлоғи темир йўлдан бир чоқирим пастликтайти. Темир йўлда битта Некалай ака деган киши ишлайти. Барака топкур бизага нониқоқ — сухори берайтила. Куп

аломат эди-да. Ўзбекчани ҳам билайти. Ўша «Бу ерларга ҳам Ленин келади, ҳаммаларинг озод бўласила», деди. Ўзим Холиқбойнинг зулмидан тўйган эмасманми, унинг бу гапидан қувониб кетиб, «Ленин, кел» деган шеъримни тўқидим.

— Қани, эшитайлик, шоиржон.

— Мана бундой:

Севимли мушкулосоним, улуғ йўлбошчи Ленин, кел,
Юрагим, дардга дармоним, улуғ йўлбошчи Ленин, кел,
Сўраб ҳоли паришоним, улуғ йўлбошчи Ленин, кел,
Бўлиб менга қадроним, улуғ йўлбошчи Ленин, кел.

Шу шеърим учун Холиқбойдан оларимни олганман. Бир куни масжидни ёнидан бир қоп ўтбеҳи кўтариб кетаётувтим. Холиқбой чоқриб қолди. Ёнида Очил тўпчибоши. Югуриб бортим. Холиқбой мани тўпчибошига таъриф қила кетти: «Жаноб тўпчибоши, бу Шарифча ўзи шоир, «Лелин, кел» деган кўшиқ ҳам тўқиган, қани, бир ўқи-чи», деди. Ерга қараб турабердим, Очил тўпчибоши ҳам: «Қани, қани», деди. Юраким бир нарсани сезгандек, баҳона қилдим. Холиқбой: «Бўл инди, кўпам таранг қилаберма», деди. Ўқишга мажбур бўлиб бошладим. «Севимли, мушкулосоним Лелин, кел» дейишимни биланман, Холиқбой лафати билан оғзимга тепиб юборти, оғдарилиб туштим. Яна тепаберди... орқамга, бетимга, биқинимга чунонам тептики, худо бандасига кўрсатмасин!.. Бир пайт Очил тўпчибоши: «Бўлди, акун, бой, Лелин оғзидан келди-ку», деди...

— Э, ҳа оғзингиздан Лелин эмас, қонингиз келган бўлса керакда-а, шоиржон?

— Топдингиз, усто бобожон.

* * *

— Усто бобожон, ўша йиллари яна халқ орасида Лелин иккитаймиш: биттаси Лелин эмиш, яна биттаси — Кал Лелин, деган гапла юрайти.

— Тўғри, шоиржон, манам эшитганман.

— Кейин билсак, тескариси бўлиб чиқти. Кал Лелин деганимиз ойнакли, серсоч бўлиб, Лелин бобонинг ўзлари (атрофга қараб олиб) калроқ эканла.

* * *

— Неъмат акамни кабинкаларини зиёрат қилдук. Китоблари кўпакан. Ҳаммаси ўрусча, улуг доҳиймиз Лелинни тилларида экан. Барака топкур, мани ҳам китобимни чиқорамиз, деёптила. Ажойиб ўғлингиз бор-да, усто бобожон.

— Биламан буни ажойиблигини. Бир нимани иси келадими?

— Ҳа, барака топсунла. Неъматжонда битта ситкали хумча боракан, шундан банияти шифо деб озгина ичтук, қувват бўлади, дедила.

— Э, шоиржон, ҳали бу одатингиз ҳам борми? Ман сизни...

— Инди, усто бобожон, Неъмат акамни юзларидан ўта олмадук... Мозор босиб келгани учун савоб бўлар, дедук. Номи ҳам ўрусча эмас, мусулмонча экан.

— Нима экан номи?!

— Абусумбул!

* * *

— Золим амир Айний домлони етмиш беш дарра урган йили отам Нурхон пайвандни ҳам

ўттиз икки тишини суғуриб олганти... Отамдан хабар олгани борганимда амирни Жалил каллаузар деган жаллоди мани ҳам бир тарсаки урувти.

— Бу ёлғон, замонасоз гаплардан нима оласиз, шоиржон?

— Йўқ, усто бобожон, рост охи...

— Манга қаранг, шоиржон, ўшанда ўн беш ёшли ўсмир бўлгансиз. Сизни бир тарсаки уришга, наҳотки, Жалил каллаузардан бошқа жаллод топилмаган бўлса, сизга инқилобчилик эмас, шоирлик ярашади.

— Шундойми, усто бобо?

— Ҳа, шундай.

* * *

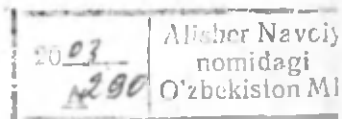
— Бир гап айтайми, Неъмат? Шариф Нурхоннинг кўп шеъри дилини тубидан чиқади, гаплари эса тилининг учидан. Шунинг учун ҳам шеърида ёлғон кам. Лекин тили замонасозликка ўрганган. Бечорани кўп ари чоққанга ўхшайди, кўзига оддий капалак ҳам ари бўлиб кўринадди. Илон чоққанни арғамчидан хавотири бўлади...

* * *

— Атир сепганмисиз, шоиржон?

— Йўқ, усто бобожон, биз гоҳ-гоҳда гулоб ичиб турабиз, гулобнинг таом ҳазмига, юракка фойдаси боракан.

— Э бундоқ денг, шунинг учун қаримас экансиз-да?

— Бир куни райкўм бобомиз ҳам шундай де-
бидилар, ман у кишига шеър билан жавоб бе-
рувдим.

— Қани эштайлик, шоиржон.

— Хўш, ана бундой:

Қайроққа тиш ботолмайдир.
Сояни тиг чололмайдир.
Ақду жоннинг бозори йуқ.
Биров ясаб сотолмайдир.
Даврим донғи ойдек балқди.
Ойни этак ёполмайдир.
Ишқ шаробин ичган киши
Тўлғонадир, ётолмайдир.
Шарифийнинг иши кўпдир.
Қаришга вақт тополмайдир.

— Э, кам бўлманг шоиржон, қани, омин,
бир умр қаришга вақт тополмай, юздан ошиб,
қаримай юринг...

* * *

Ман Сизга айтсам, Пирриюф жўра, амир
замонида Бухоро вилояти ерларини Зарафшон
дайроси сув билан таъминларди. Аму дайронинг
суви келади, деган гаплар одамларнинг етти
ухлаб тушига ҳам кирмаган. Эсимда, ўн ёшлар-
да эдим чоғи, қаторасига етти йил қурғоқчи-
лик бўлудди. Рометандан банд босиб, оёққа сув
ўтказилмаган эди. Қоракўл халқига жудо оғир
бўлганди ўшанда. Амакимнинг айтишларича,
амирга ариза ва пешкаш билан келгандан ке-
йин бир ариқ сув тушуриб берилган экан. Аҳоли-
нинг кўпчилиги сувсизликка чидай олмай дайро
бўйига кўчиб кетди. Хешлар, дўст-биродарлар
баҳона Қоракўлга бот-бот бориб турайдик. Ўша

пайтлар дўхтиримиз ҳам, табибимиз ҳам Қоракўлдаги Замонбобо туз кони эди. Бизнинг Питмон қишлоғидан икки манзил йўл. Кўпинча қир этагидаги Бозорхўжа қишлоғига тушиб, мачитда намозни ўқиб, эргасига саҳарлаб яна йўлга тушардик. Ким отда, ким эшакда дегандай, пешин чоғи Замонбобо туз конига етиб келардик. Аввалига қумга кўмилиб, роса теллагандан кейин тузга тушардик.

* * *

Қишнинг бекорчилигида юқориси Фиждуннинг Гажқиригача, қуйиси Олотнинг Баландмачитигача тўйларга борардик. У пайтларда меҳмонни кўноққа бериш одати бор эди. Одам сонига қараб тўй масаллиғидан ажратилиб ҳар тумандан келганлар хонадонларга кўноққа юбориларди. Тўйчининг қадарасига қараб тўй уч кундан етти кунгача давом қиларди: Бир кун кўпқари, бир-икки кун кураш... Гоҳо шу тўйнинг ўзида бошқа тўйнинг хабари чиқиб қоларди... уйга ҳам қайтиб ўтирмасдан, ўшандан ўшоқ нариги тўйга борардик... шу-шу ўн-ўн беш кун тўйма-тўй қолиб кетардик.

* * *

Ёз кунлари амаким Ортиқ чўлоқнинг (у киши арбоб эдилар) ишлари гавжумлашиб кетарди. Гоҳ у қишлоқнинг, гоҳ бу қишлоқнинг одамлари сув сўраб келишар, амаким шотирлари ёрдамида навбат билан қишлоқ ариқларига сув оқизар эдилар. Сув оқиш вақтининг махсус ўлчагичи ҳам бор эди. Бу тайн игна сиғар катталигида тешилган кўза бўлиб, пошшолик томонидан фақат

аминларга берилар эди. Кўзани сувга тўлдириб, дарахтга осиб қўйиларди, қачон суви тамом бўлса яна тўлдириб осиларди.

Ҳар қишлоқнинг ерига қараб саккиз ёки ўн кўза сув оқизиларди. Бир кўза сув тахминан бир соатда оқиб битарди. Сизларни қум соатларингиз бор-ку, ўшанга ўхшаган нарса-да...

* * *

Амаким раҳматли ниҳоятда ҳақгўй, қаттиққўл одам эдилар. Ўзлариям арбобмисан арбоб эдилар-да. Болалик эмасми, бир гал қўшнимизнинг толидан бир химич синдириб олиб, тойчоқ қилиб миниб юргандим. «Қани чавандоз ўғлим, бери келингчи» деб аста ёнларига чақирдилар-да, қўлимдан тутиб химични қайдан олганимни суриштирдилар. Сўнгра ўша химич билан роса саваладилар. Тўқсон йилга яқинлашибдики, ўша воқеа ҳали кечагидай кўз олдимда. Таёқни жаннатнинг меваси деганлари рост экан. Шу-шу, руҳсатсиз бировникидан тишковлашга чўп олмоқчи бўлсам, ўша химич эсимга тушиб, дарров ҳушёр тортаман...

* * *

— Неъмат!
— Лаббай ота.
— Бир ривоят бор, биласанми?
— Билсам керак...
— Билсанг ҳам эшит. Такрор зарар қилмайди: Кўҳи Қоф деган тоғ бўлайкан, шуни икки тарафида иккитагина митти чумоли яшашаркан. Иттифоқо, улар дўстлашиб қолибдилар. Тоғни айланиб ўтиб, борди-келди қиларканлар. Кун-

дан-кун уларнинг меҳрлари бир-бирларига ор-тиб бораверибди. Йўлнинг узоқлигидан азият чеккан чумолилар шу тоғдан йўл очмоқчи бўлиб, ғайрат билан ишга киришибдилар. Уларнинг ғайрат-шижоатини, бир-бирларига садоқатию ҳамжиҳатлигини кўрган Тангри Таоло бир имо қилган экан тоғ тарс иккига айрилибди. Кўрдингми, дўстлик Оллоҳнинг назарига тушган ана шундай буюк неъмат. Дўст тутиндингми — маҳкам тут! Бу иш ўша дўстингга ҳам, Оллоҳга ҳам хуш келади...

* * *

- Пирриюф жўра!
- Лаббай, усто бова.
- Мана сиз, тиш дўхтирисиз.
- Ҳовва, усто бова.
- Юз ёшда одамга яна тиш чиқади, дейди, шу ростми?
- Рост, усто бова! Фақат киссага қараб ё чинни чиқади, ё тилло.
- Иби, чинни тиш ҳам бўлайканда?
- Бўлади, усто бова, чинни тиш тиллодан ҳам қиммат.
- Менинг тишларим паласмасс. Роментанлик адашингиз Муҳаммаджон қўйиб берувди, жияним бўлади у. Шунисигаям шукур. Лекин донашўрак чоқолмайман-да...

* * *

Ҳе, бу гардуни азалда одамларни бошидан нималар кечмаган! Уруш йиллари, айниқса, бизани Бухоро қишлоқларида очарчилик авжига

чиққан эди. Чунки сув йўқ, шўр, ҳамаёқ қур-
гоқчилик. Одамлар оч, кунжара, йўнғичқа ейи-
шарди. Бу эртақ эмас, бизлар ўз бошимиздан
кечирганмиз. Ўшанда дала бошида суюққина
ёрма тайёрланарди. Овқатни энди сузиб, ҳар ким
ўз корсонини олдига олганида қишлоқдан чиқ-
қан Шоназар деган чолга «Ўғлинг ўлди» деган
хабар келувди. Шоназар «Ҳозир, ошимни ичиб
бораман», дея иссиқ ёрмадан икки-уч қошиқ
ичди, овқат томоғидан ўтмади, ўқчий-ўқчий,
«Во болам»лаб қишлоққа югургани эсимда...
Тўхта, давомини эшит. Кеча Лабиҳовузда айла-
ниб юриб, бир катга ўтириб, чой чақирдим.
Ёнгинамдаги катда уч-тўрт улфат суҳбатлашиб,
шашлик еб ўтирибди. Улардан бирови нон бўлаги
билан сихнинг учини артиб, қорайган нон бўла-
гини хонтахтанинг четига қўя бошлади. Диққат
билан тикилдим. Кимгадир монанд кетади. Бо-
риб суриштирдим. Бу ўша Шоназар чолнинг ки-
чик хотинидан бўлган ўғил экан... Унга уруш
давридаги ўша воқеани айтиб берган эдим,
ишонмади.

* * *

— Неъмат, бу сан гапирган кишилар қўл
остингда, жамоангда ишлайдими?

— Ҳа.

— Санга бир гапни айтаман. Эсингда тут.
Бошлиқ деган ўз жамоасининг кўрпаси бўли-
ши керак. Яхшисини ҳам, ёмонини ҳам кўрпа
бўлиб устини ёлсин. Наинки ҳаммага дoston
қилиб юрса?

* * *

— Усто бобо, Лайлошни кўриб турасизми?

— Ҳа, онда-сонда кўраман. Ҳар қалай, жўрамдан қолган тирноқ. Кечаям излаб борувдим. Отдай ичиб, итдай ўқчиб ётган экан.

* * *

Бу инқилоб деганлари кўпларни йўлдан чиқорди, кўпларни хонавайрон қилди. Ҳе, дариг, қарчиғайдай-қарчиғайдай йигитлар бекордан-бекорга ўлиб кетди... Файзулло Хўжанинг олди-га қамалмасдан аввал ғозғонлик сангтарош жўраси сўроқлаб келган экан.

— Эшонжон, нима қилиб кўйдингиз? Ахир, бу кунимиз аввалгисидан баттар бўлди-ку? Инқилоб дедингиз, мана, оқибати нима бўлди? Бу ёғи нима кечади, Эшонжон?

— Э биродар, сиз сўраманг, ман айтмай, — деган экан Файзулло Хўжа. — Яхшиси, мана бу ҳикоятни эшитинг. Кўрғон қишлоғида кимсасиз бир кампир бор экан. Эри ҳам, болалари ҳам ўлиб кетгач, ёлғиз яшаркан. Унинг бир жайдари сиғири бор экан. Ҳар кун шу сиғирдан ярим қипча¹ сут соғиб оларкан. Кечқурун сиғирни соғиб, сутини очиқ дарчага — шамолгоҳга илиб кўяркан. Эрталаб шу сутнинг бир косасига нон тўғраб ер, қолган бир косасини кўшнига чиқариб, нон олар экан. Бундан бир ўғри хабар топибди. Ҳамма ухлагач, секин келиб кампирнинг хурмачасидаги сутни ичиб кетадиган бўлибди. Бир кун шундай қилибди, икки

¹ Қипча — қушқулоқ.

кун шундай қилибди. Учинчи куни кампир бир ҳийла ўйлаб топибди. Хурмачага сут ўрнига нажасу сийдик аралаш суюқлик солиб, яна аввалги жойига осиб қўйибди. Ўғри тонгга яқин секин келиб хурмачани одатдагидай бошига кўтариб симирган экан, ўқчиб, жаҳл билан хурмачани ерга урибди, идиш чил-чил синибди... Э, нимасини сўрайсиз, жўра, ман ҳам ўша хурмачани синдирган ўғрининг ҳолига тушиб қолдим. Бир... едимки, нари-бериси йўқ...

Ана, кўрдингларми ношукурликни! Бўлмаса, Файзулло Хўжага нима кам эди. Бухорои шарифда иккитадан биттаси эди, мол-дунёси амирникидан кўп эдики, кам эмасди. Маслаҳатни ўз юртдоши — амир билан эмас, Ленин билан, Фрунза билан қилди... Мансаб деди, мансаб дегани мол-дунёю ширин жон кушандаси эканини қайдан билибди у осий банда... Худо денглар, умрларингни охиригача Оллоҳнинг ўзи сизларни рост йўлдан адаштирмасин.

* * *

Буқанинг ипи узун бўлса, деворни тешаркан.

* * *

— Элмурод!

— Лаббай, тоғо бобо?

— Сизга бир гап айтаман, ёдингизда тутинг.

Қаранг, Оллоҳ Президентимизнинг кўнглига солибдики, сизга туман ҳокимлигини ишониб топшириб қўйибди. Кўлингиз истаган нарсага етади. Аввало, икки нафсга эҳтиёт бўлинг. Кейин, товуқнинг тухумини енг-у, зинҳор ўзини

ейишга одатлашманг. Сиздан олдингилар нафақат товуқнинг ўзини, балки эгасини ҳам қўшиб еб юборганлар. Кўриб турибсиз-ку уларнинг аҳволини...

* * *

Бай-бай, муфтининг қизини қозига бергандай закунний иш булди-да!

* * *

— Командирофкага нима иш билан келдинг, Неъмат?

— Шофирконда уч хотинли бир киши бор эмиш, шу ҳақда фельетон ёзиш керак экан.

— Ёзма! Нима қиласан у шўрликни яна шарманда қилиб? Худо ўзи жазосини бериб қўйибди-ку! Уйлаёпсанми уч хотиннинг гиш-гишасини...

* * *

Бу ҳикояни бир гилкордан¹ эшитган эдим. Вақтеки Фрунза Бухоройи шарифга осмондан ўқ ёғдириб ҳаммаёқни ғорат қилди, унинг хубобехабар саллотларидан биттаси Минорайи калон тепасидаги лайлакнинг инига замбаракдан ўқ узди. Жонивор лайлакнинг хас-хашакли ини билан бирга миноранинг кунгирадор «телпаги» учиб кетади. Кемтик минорага лайлак ини ўрнига қизил байроқни қадаб қўядилар. Ҳафта ўтади, ой ўтади. Минорайи калонни ўққа ту-

¹ Гилкор — сувоқчи.

тиб, «ярадор» қилган шўро бутун дунёда гап-сўз бўлиб кетишидан уёлиб, уни таъмирламоқчи бўлади. Московдан, яна аллақайси айбак¹ладан устолар чақирилади. Катта бир полкани қўлтиқлаб, сочи пўпникидай бир инжинир келиб, хомчўт қилади. Минора таъмири учун беш вагон, тахта, бир вагон семун, юз қути мех кетаркан. Дастлаб ўн, ўн беш чоқли дурадгорлар гуруҳи иш бошлайди. Мир Араб ва Минора оралиғидаги майдон от-арава, тахта ва бошқа қурилиш ашёларига тўлиб кетади. Иттифоқо, бир куни Минора ёнидан кекса бир киши ҳассо чолиб ўта бошлайди. «Баҳай, нима ҳаракат?» деб сўрайди. «Минорани зудлик билан таъмирлаш керак бўлиб қолди». «Унда бунча тахта нимага керак?» деб сўрабди қария. «Ҳавоза ясаймиз, усталар ана шу ҳавозада туриб бемалол ишлайдилар. Инжинирнинг топшириғи шу» дейишибди. «Э, эринмаган бандалар, — деб кулибди қария, — эллик газ баландликка ҳавоза кўтариш осонми? Ахир бу ҳавозани яшашнинг ўзига уч ой керак, унгача қиш келади, совуқда таъмирлаш мумкин эмас. Яхшиси, бу ердан анови тахталарни йиғиштириб олиб, манга эллик қулоч пишиқ арғамчи, битта эски сандиқ, тўрт нафар мардикор беринглар, бир ўзим ҳамма уста-ю инжинирларингни ишини қилиб, минорани таъмирлаб бераман...»

Аввалига унга ишонмабдилар. Тилмоч орқали анча тортишувлардан кейин қария билан инжинир келишишибди. Уста минора ичидаги бўшлиқдан чиқиб турган қозиққа бир филдирак

¹ Айбак — бурчак.

ўрнатиб ундан арқонни ўтказибди. Арқоннинг бир учига кажава нусха сандиқни қўл тарозига ўхшатиб боғлабди-ю, андава, теша, яна керагича қурилиш ашёларни олиб, ўша сандиққа тушибди. Пастдагилар арқоннинг иккинчи учини тортганда сандиқ ғилдираб юқорига кўтарилибди... Шундай қилиб қари уста тўрт нафар мардикор билан бир ҳафта ичида «ярадор» минорани таъмирлаб берибди... Лекин орадан 56 йил ўтгач, етмиш олтинчи йилдаги зилзилада миноранинг ўша таъмирланган жойи айрилиб тушди. Кекса устанинг шогирди билан танишлигим борида, нега бундай бўлди, деб сўрасам, ўшанда ишлатилган семон ва ганч Ўрусиядан қизил вагонда олиб келинган, ғози анча ўлиб қолган эди, деб жавоб берувди.

* * *

Э, нимасини айтасан, бу шўро дегани онасининг сутини минг марта қайнатиб, минг бир марта шопириб ичган. Инқилобнинг бошланишида қишлоғимизга таппонча келтириб сотди. Ўқи йўқ. Боди-ҳавойи йигитлар ўқсиз таппончани тоқиб нари-бери бориб келишарди. Орадан бир оз ўтгач, таппончанинг ўқини опкелиб сотди. Ҳамма талашиб-тортишиб олди. Лекин бу ўқ келтириб сотган таппончаларга тўғри келмаскан... Таппонча эгалари югуриб-елиб, ҳар ер-ҳар ердан ўқ излаш бошладилар. Кейин шўро таппонча эгаларини бир-бир ушлаб қамай бошладди. Шундаям қирғин қилдики, таппончаларини ҳам, таппончасизни ҳам олиб қамаб, калтаклаб ўлдираверди. Ҳар бир таппонча учун камиди йигирмалаб киши хонавайрон бўлди.

* * *

Тавба, тиш бўлганда гўшт бўлмаса, гўшт бўлганда — тиш.

* * *

Э, Лайлошни нимасини сўрайсан, оғзининг иштонбоғи резинкадан, кў...ўп лаққи бўлган бадбахт.

* * *

Шу атрофда Саид Жаббор деган бир кимса ўтган. Мусича қишлоғидан. НКВДнинг бошлиғи эди. Э, бу худобехабар кўп одамнинг ёстиғини қуритди. Саид Жаббор деса гавора¹ даги йиғлаб турган чақалоқлар ҳам жим бўларди. Ўшанда НКВДдан райком секретарлари ҳам кўрқарди. Шу Саид Жаббор ҳамқишлоғи Пирназар деган кишини қамайди. Қамоқхонада тепкилатиб ўлдиради. Пирназарнинг ўғли, хотинию онасини ҳам қийнайди. Ким қилмағай, ким топмағай... Охир-оқибат Саид Жабборнинг ўзи ҳам касал бўлиб, худонинг қудратидан гуппидай бўлиб шишиб кетади. Шунақаям азоб чекадики, ўзини қўриқлаб юрадиган мулозими — усто Тоҳир деган сартарошга икки-уч марта, манга заҳар бер ёки отиб ташла, деб худонинг зорини қилади, у кўнмайди. Жони оғригач, ёдига худо, ўзи жонини оғритган, ҳатто ноҳақ ўлдириб юборган маҳбуслар тушади. Пирназарнинг ўғли ҳамда онасини чақириб, кечирим сўрайди. Пир-

¹ Гавора — бешик.

назарнинг онаси шишиб, сасиб кетган Саид Жабборга раҳми келиб, ҳеч нарса демайди. Лекин ўғли: «Бу кунингдан ҳам баттар бул, бу азоб-уқубат ҳам санга кам. Отамни ноҳақ ўлдирдинг, мани отага зор қилдинг. Илоё, худойим сани жони сабилингни олмасин, бу кунингдан эртанги кунинг баттар бўлсин! Ириб-чириб ўлсанг ҳам, барибир, эрта қиёмат куни икки қўлим ёқангда бўлади!» деб чиқиб кетади...

Саид Жаббор азоб еб-азоб еб, охири ўлди. Жанозасиз кўмдилар, қайтиб чиқма, гўрингда тинч ёт, деб қабрининг устига варанглатиб милтиқ ҳам отдилар.

* * *

Э, бу кўз нималарни кўрмади, бу бошдан нималар ўтмади. Пайшанба қишлоқда бутун юртни гуллатаман деб, кўп кишиларни ёстиғини қуритган Ҳожи болшабек деган бир киши ўлади. Айтишларича, одамлар ўлганига шукур қилиб, кўтар-кўтар билан обориб кўмдилар. Эртаси куни қабристон яқинидаги кўлда мол боқиб юрган бачалар унинг қабридан, мани қутқаринглар, ман тирикман, биродарлар, деган овозини эшитишибди. Ҳоказо қишлоқ одамлари тўпланиб келибдилар. Ўша, мани қутқаринглар, деган фарёдни эшитиб, қулоқларига ишонишмабди. Ҳамма ҳайрон. Шунда Ҳожи болшабекдан кўп жабр кўрган мулло ва қишлоқ қариялари гўрни очишга фатво беришибди... Очсалар, худонинг қудратидан ўргилай, мурда кафанини ямлаб, инграб ётганмиш... Кейин қайта кўмибдилар... ўшанда, унинг оғзини бел би-

лан очиб, кафанни тортиб олишган ва оғзига қозик қоқиб ўлдирган эмишлар, деган овозалар ҳам тарқалган эди...

* * *

Урушдан аввал туғилганмисиз, ҳа, унда майнангиз¹ бутун экан.

* * *

Шўрча қишлоғида Чориқулбой, Иброҳимбой, Холбой далли деган бойлар ўтган. Айниқса, Чориқулбойнинг доғруғи оламини тутган эди. Қўйларининг сони — ҳисобини билмас экан. Бир куни ҳовлимизга бир тўп меҳмон келди. Қишлоғимиз арбоби Ортиқ чўлоқ амаким бизларга ўзинг билган ўша катта ҳовлини уч кун тозалатган эдилар. Раҳматли амаким баджаҳл, бир оёқлари чўлоқ бўлсаям жуда ғайратли, шижоатли киши эди. Меҳмонлар келди. Гижинглаган чавқар отда, симобий салла, чоржўйи ёқали чакмон, баланд пошна этик кийган, қора соқолли бир йигит, ёнида яна уч-тўрт суворий келиб ташқари ҳовлига тушди. «Чориқулбой келибди» деган овоза тарқалди... Кейин билсак, бу Чориқулбойнинг ўзи эмас, еtimi экан. Ҳа, Чориқулбойнинг ўзини ҳам кўрганман. Бўйи узун, чайир, чўққи соқолли киши эди. Бошида телпак, узун қалами чопон кийиб, белини чилвир билан боғлаган, оёғида малла кавуш, худди ўзимизнинг Ҳасан амакига ўхшаб кетарди...

¹ Майна — «миянгиз» демоқчи.

1914—1917 йилларда Чорикулбой Зарафшон дарёсига шу кўприкни қурдирди. Ўшанда дарё тўлиб оқарди. Ман ҳам акам билан икки кун кўприк қурилишида қатнашганман. Мис қозонларда эрталаб ширчой, пешинликда палав, кечликка шўрва пишириларди. Тандир-тандир патира ёпиларди. Ҳар кун ўнлаб қўй сўйиларди. Ҳашарчи ҳам кўп, хизматкор ҳам. Бамисоли катта сайилгоҳга айланган эди.

Кўприк битгач, Чорикулбой амирга «Жано-би олий, марҳамат қилиб кўприкни табаррук этиб берсалар», дея ўзи бориб хабар қилиб келади. Бир сабаб чиқиб, амирнинг ўзи кела олмай, ўрус консулини юборади. Шунда бечора Чорикулбой кўзига ёш олиб, «Оббо, шунча хуноба еб қурган кўпригимдан биринчи бўлиб ғайридин ўтди-я», деган экан ўкиниб.

* * *

Ҳе, бу гардуни азалда нималар бўлмади дейсан! Вақтики амир қочгач, ҳаммаёқни шўро эгаллади. Чорикулбойнинг кўпригидан ўтиб келган қизил аскарлар яна қайтиб кетдилар. Албатта, узоққа эмас, шу яқин ораларга. Лекин, улардан бир қизил ақида қолди: бу кўприкни бой қурган! Халққа фойдаси тегса-да, бойнинг маблағига, бойнинг зулми билан қурилган. Хўш, уни нима қилиш керак? Бузиш керак! Бузиб нима қилиш керак? Ўрнига камбағалларнинг ўз қўли билан қулуб қуриш керак... Шундай қилиб, янгигина кўприкни тешаю кирка билан жаранглатиб бузишга киришдилар. Кўприкнинг ғишти шўро заводида пишган кесак эмаски, уваланиб

кетаверса... Кўприкни бузишларидан хабар топган Чориқулбой фарёд чекиб ўзини кирка дамига ташлайди. «Нима қияпсизлар, жон укалар», дейди. «Кўприкни бузиб, гиштидан Хайрободнинг устига қулуб қурамиз», дейишади. Чориқулбой: «Илтимос, кўприкни бузманглар, қулубни ҳам ўз маблағимдан, ўзим қуриб берман, гиштни ҳам ўзим топаман», дейди. Улар зўрға рози бўлишади.

Эртасига Хайробод бўйига қўлбола гишт хумдон тиклаб, янтоқ билан гишт пиширишга киришадилар. Алқисса, Хайробод бўйидаги қулубни ҳам Чориқулбой қуриб беради. Лекин бирор кимса уни Чориқулбойнинг номи билан атамади.

* * *

Хусайни узумдек сўриб-сўриб, Чориқулбойнинг шираси — бутун мол-мулкани олгач, кунни кеча ўзи қуриб берган қулуб қапталидаги мелисахонага қамайдилар. Нафақат ўзини, балки бутун авлодлари, хешу таборларини ҳам.

Бир кунни уни ўғли билан юзлаштирадилар. Бечора бой: «Яхшимисан, болам, эсон-омон-мисан, чирогим?» дея унга қучоқ очиб келади. Лекин ўғли отасига тескари қараб: «Нега мен бойнинг ўғли бўлиб туғилдим? Камбағал ёки косибнинг ўғли бўлиб туғилсам бўлмасмиди» дейди. Шунда Чориқулбой турган ерида ўтириб қолади, бир оздан кейин чуқур уф тортиб: «Манга қара, ноқобил фарзанд, — дейди, — мана бу ерга ўтир. Ҳали бўзбола йигит эдим, ният қилардимки, бир кун келиб ман ҳам уйланарман, хотиним ўғил туғар, тўй қиларман,

деб. Худои карим мани ниятимга етказди. Тўй-томошалар билан онангни олдим. Вақти-соати етиб онангни бўйида бўлди. Худога илтижо қилардимки, илоё ўғил бўлсин, деб. Онангни еру кўкка ишонмас эдим, чунки унинг бўйида менинг зуредим, мол-мулкимнинг эгаси, гўштан айирганим — темир тирноғим бор, деб... Ниҳоят, сан туғилдинг... Чўлда эдим, суюнчи келтирган чўпонга оқ туя ва уч кишига учта оқ арғумоқ миндирдим, санинг йўлинг оқ бўлсин, деб. Сани йўрғаклаб чиққан доя кампирга бошдан-оёқ адрас-кимхоб ёпдим, бошингдан кумуш-тилла тангалар сочдим, серуруғ, серфарзанд бўлгин деб. Бешик тўйи, соч тўйи, суннат тўйларингни ўтказганда ҳам юртга ош бердим. Чавандозлар сани номингни қайта-қайта тилга олиб, давраларда оқ фотиҳа бердилар, сан ҳамиша бағалимда, тиззамнинг кўзида ўтирардинг. Тўй-томошалар қилиб, эшигингни очиб бердим, яхши кўрган қизингга уйлантирдим. Гўдакликдан сани номинг «Бойвачча» эди. Қаерга борсанг, иззат-хўрматда эдинг. Во, дариг! Энди бойнинг ўғли бўлганингга ор қиласанми? Отаннинг ҳаром томчисидан бўлган сан ноқобил фарзанд, энди отангдан юз ўгирасанми? Шу умидлар билан санга яхши от қўйганмидим? Ўзим бу қоронғи ертўлада ётсам-да, ташқарида чироғим ёниб турибди-ку, деган умидда эдим-а... Ё парвардигор, нима гуноҳим бор эдики, ўз пуштикамаримдан тўраган фарзанд таънаю маломат чилвири билан мани бўғса!.. Илоё, кўкармагайсан, илоё, тирноққа зор бўлгайсан!» деганида, таниш миршаблар ҳам йиғлаб юборадилар, турманинг тошлари ҳам бу фарёддан эриб кетгандек бўлади... Бойнинг ўғли ҳушини

йиғиб: «Тавба қилдим, отажон!» дея ўзини отасининг оёғи остига ташлайди, юзларини отасининг кавшига суртиб, ҳўнграб йиғлайди. Шунда Чориқулбой ўғлининг кучоғидан оёғини секин суғуриб олиб: «Тур ўрнингдан, ноқобил ўғил, энди от кетди, қорда қоп-қора изи қолди!» дея юзини тескари ўтиради...

Мен сизга айтсам, жўра, Чориқулбойнинг ўша ўғли тирноққа зор бўлиб, хор-зорликда ўлиб кетди.

Отанинг қарғиши ўқ, у охиратда эмас, шу дунёда нишонга тегади.

* * *

Зинҳор гаворани чақалоқсиз тебратгулик қилмасин экан.

* * *

Алқисса, Чориқулбойнинг қўйларини одамлар талаб кетди. Қирқ саккиз минг бошини давлат мусодара қилиб, ўзига уч йил иш бердилар. Қамоқ муддатини Мирзачўлда ўтаб юрганида унга Бухородан чопар боради. «Ҳа, нима гап?» «Бой бобо, қўйларингиз гурас-гурас бўлиб ўлаяпти, мол дўхтирлар ҳам ҳеч чора тополмаяпти, ҳатто Тошкандан ўрус дўхтирлар ҳам келиб, чорасини топа олмади...» Юртни соғинган бой бечора қувониб кетди. «Ўша ўлган қўйларнинг қумалогидан борми?» деб сўрайди, «йўқ», деб жавоб қиладилар. Эртасига Рометандан икки қоп қўй қумалогини олиб келадилар. Бой биттасини олиб, титиб кўради, кейин: «Мани ўша яйловга олиб боринглар, қўйларни

ўзим даволайман», дейди. Катта раҳбарларнинг аралашуви билан турма бошлиқларидан зўрға жавоб олиб, иккита канвой билан бойни Рометанга олиб келадилар. Бой қадрдон яйловлардан ўтиб бораркан, худога беҳисоб шукур бўлсин, яна кўрар кун бор экан-ку бу ерларни, деб нуқул куларкан. Қарангки, бой сира йиғла-масакан. Бировлар, дийдаси қотиб кетган, деб тахмин қилишибди. Лекин бой ўлиб ётган қўйларини кўрганда беихтиёр ўкраб юборибди. Бировлар бунини мол аччиғи — жон аччиғи деса, бировлар шунча жонзотнинг бежон бўлганига чидай олмади, дейди. Ўшанда Чориқулбой, атрофни яна бир қарра синчиклаб кўздан кечиргач, икки қоп туз топинглар, дейди. Дарҳол туз олиб келадилар. Бой тузни сувга аралаштириб, намақобни қўйларга алоҳида-алоҳида ичиради... Ўша куннинг ўзидаёқ қўйларнинг ўлими секинлашади. Шунда кимдир: «Қаранг, ҳатто ўрис дўхтирлар ҳам чора топиша олмади-я, эсиз шунча қўй», деганда, Чориқулбой: «Ўрус дўхтирлар ўзбек қўйларни эмас, ўрус қўйларни даволашга уста», деган экан...

Эртасига Чориқулбой қайтиш қилибди, деган хабарни эшитдик. Ҳукумат одамлари жанозасига ҳеч кимни қўймаган экан, халқ ҳовли ичкарасида яширинча жаноза ўқиган... Қани, Тўхтамурод ака, шу одамнинг арвоҳига бир тиловат қилиб юборинг...

* * *

Мен сизга айтсам, бойлар ҳам ҳар хил бўларкан. Ўтмишда кўзи тўқ, саховатли бойлар ҳам кўп бўлган. Ҳозирги бойлар-чи? Сув сотиб, қасрдек

ҳовли-жойлар қурган бир бой бўларди. Айтишларича, «қизилча»¹си ҳам анчагина экан. Шу бой касалланиб, узоқ вақт ётиб қолди. Ҳар кун алаҳсираб: «Қаранглар, латтабўйми? Нима куяёпти? Ошхонага қаранглар, латтабўй, падвалдан келоптими? Мани падвалга олиб тушинглар...» дея бола-чақасини безорижон қиларкан... Ҳар куни ҳидо шу. Секин Абдурайим махсумдан гап сўраган эдим, у киши: «Куни яқин қолибди, қачонки фаришталар унинг хаёлида бутун мол-мулкани, ҳовли-жойини ёндириб юборгач, шўрликнинг юраги ёрилиб ўлади», девдилар. Дарҳақиқат, кейинчалик у «латтабўй» ўрнига «ана, ёнаяпти, ёнаяпти... Ўчир! Алангага сув сепинглар...» дея жон берган эди.

Бир вақтлар бўлдики, отаси учун ҳатто бешикдаги боласини ҳам олиб бориб қамадилар. Фалончи бойнинг ўғли, писмадончи савдогарнинг ўғли, э, уми, руҳонийнинг ўғли-ку, анови халқ душмани, униси халқ душманининг думи, деб одамларни сўраб-суриштирамай, «тройка» қилиб, жавобгарликка тортаверадилар. Бир куни домло Фитратдан бир айғоқчи: «Домло, отангизни эслай оласизми, отангиз ким бўлганлар?» деб сўраганларида, Фитрат унинг ниятини тушуниб: «Э, биродар, отамиз ҳам сизнинг отангиздек савдогар бўлганлар», деб жавоб берган эканлар.

* * *

Бухорон шарифда шундай ҳовлилар борки, ташқаридан қарасангиз жуда назарногир, аф-

¹ Қизилча — тилла.

тода, лекин кичик кавза дарвозасидан кириб, нимқоронғи долондан ичкарига ўтсангиз, ана томошаю мана томоша. Айниқса, баланд супадан чиқиб уйга кирсангиз, нақш-нигорли, ойнабанд деворларга, турли хил шаклдаги токчаларга қараб бўйнингиз оғрийди... Оқил, доно кишилар шу хил ҳовлилардай зоҳиран содда ва афтодаҳол бўладилар.

* * *

— Онанг билан турибсанми, Лайлош?

— Йўқ, усто бобо, онам «дом»да турибдилар. Келин ҳовлига сиғдирмади.

— Онангни тўппидек қорнига сан тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат, тўққиз дақиқа сиққанда, онанг сенинг ҳайҳотдек ҳовлингга сиғмабди-да!?

* * *

Ҳаво булут бўлса, икки киши гуноҳкор бўларкан. Чунки биттаси: «Ёмғир ёғади», деса, иккинчиси: «Йўқ, ёмғир ёғмайди», дейди. Гумроҳ бандалар-да, «Худо билади», деса-ку бўлади.

* * *

Юзма-юз келганда сандан аттайи салом кутган такаббур кишига албатта салом бер, бир еринг камайиб қолмайди.

* * *

Фаросат — Ярим каромат.

* * *

Бу ёлғончи дунёда ёлғон гапирганда худодан, рост гапирганда бандасидан қўрқиб умргузаронлик қилдим. Во ажаб! Шунинг ўзи мўминлик эмасми? Зеро пайғамбаримизнинг айтганлари суннат, ҳар хил подшооларнинг айтгани вожиб бўлгандан кейин биз ожиз бандалар мажбурмизда, ука...

* * *

Таҳоратсиз бадан — супуруқсиз уй. Супурилмаган уйга меҳмон таклиф қилиб бўлмаганидек, таҳоратсиз бадан ва яхши ният билан покланмаган кўнгилга Оллоҳни ёд олиш одобдан эмас.

* * *

Ўзини сийласанг, итини эркала.

«Бойлоқли ит — овга ярамас». Ҳа, този деса ҳам бўлади. Қани, шу мақолнинг маъносини айтиб берчи... Буям тўғри. Лекин буни бошқачароқ қилиб тушунтирса ҳам бўлади. Манга қара, итнинг бўйнига арқон ёки занжир тушдимми тасом, унинг эрки йўқолди, деявер. Энди у таъмининг қулига айланади. Эгасининг феълига қараб ғингшийди ёки думини ликиллатишга мажбур бўлади. Унинг кўзига ов кўринмайди, балки у эгасининг қулига мўлтираб қарашга одатланиб қолади. Энди халқимизнинг шу мақолини истаган соҳага ҳам талқин этавериш ўзингга ҳавола...

«Э, ҳофиз, пир шуди харата да берун баст». Форслардан чиққан бу мақолнинг ўзбекчаси шундай: «Э, ҳофиз, энди қаридинг, эшагингни ташқарига бойла!»

Раҳматли мулла Азиз деган киши менга буни шундай тушунтириб берган эди. Қадим замонда бир ҳофиз бўлган экан, унинг овози жуда ўткир, дами — нафаси жуда ёқимли экан. Ашула қилганда осмондаги қушлар ҳам пастга тушиб, унинг танбури дастасига қўниб, худонинг қудратидан унинг хонишига жўр бўлайкан. Бир куни ҳофизнинг доврўғи ҳукмдор саройига етиб борибди. Онҳазратнинг ўзлари уни олқишлаб, энг улуғ сийловлар билан сийлабди. Ҳамма уни қайта-қайта олқишлар, бойлар ва аркони давлат кишилари ҳам ҳукмдор назари тушган бу ҳофизни ўз давралари, тўйларига айтишга орзуманд бўлиб навбат кутарканлар. Ҳофиз ҳам бу хил илтифотлардан жуда мамнун, кундан-кун яйраб, яшнаб бораркан, лекин у негадир амалдорлар ҳадя этган отларда эмас, ўзининг қари, кўк эшагини миниб юришни афзал кўраркан. Шундай бўлса-да, ҳамма уни танир, узоқдан кўзлари тушиши билан катта-кичик у сари интиларкан. Ҳатто, саройга яқинлашиб эшагидан тушмоқчи бўлса, бирданига қирққа яқин шотир — мулозимлар унга пешвоз чиқиб, «Э, э ҳофиз, тушиб ўтирманг, қани ичкарига ҳайданг!» дея марҳамат кўрсатарканлар. Йил ўтибди, ой ўтибди, ҳофиз кексайиб кучдан қолибди. Қарибди. Шунда у бундан бир неча йил аввал амир ҳадя қилган чавқар отни эгарлатиб,

фарзандлари ёрдамида зўрға отга миниб шаҳар айланибди. Очиғи, унинг отга минишга ҳам, отдан тушишга ҳам мадори йўқ экан. У шаҳарни айланиб, айланиб сарой дарвозасига рўпара келиб қолибди. Ўз одатича отини ичкарига ҳайдаб рикоби ҳамкасбларини кўрмоқчи бўлибди, ичкаридан мулозимлар югуриб чиқиб, «ҳай-ҳай, қайт изингга!», деб бақаришибди. Ҳофизнинг қулоғи бир оз оғирлашган эмасми, ўнг қўлини қулоғи орқасига тутиб:

— Нима учун?! — дебди бақрайиб.

Пешвоз чиққанлар орасида ёши ўтиб қолганроқ дарбон кафтларини қувача қилиб:

— Э, ҳофиз, пир шуди, харата да берун бастди-я, акун! — дебди пастдан.

Оллоҳга шукур, истиқлол туфайли ҳозирги ҳофизлар эшак ҳам, от ҳам минишмайди, балки ҳар куни битта «Волга» ва «Жигули» алмаштириш имконига эга...

* * *

— Нима дейди?

— Лайлош касал экан, буйрагида икки-учта тош қолганмиш.

— Тош?!

— Ҳа.

— Шунча тошни қачон еган экан?..

* * *

— Қани олинглари, соғлик-саломатлик ва дўстлик учун олайлик! Қани, бисмилоҳи раҳмони раҳим, ҳа бирданига кўтарайлик!..

— Шу ҳаром нарсани ичганда, ёки ҳаром нарсаларни еб, ҳаром ишларни қилганда, бисмиллоҳ, деб нима қиласан? Бисмиллоҳ санга шунчалик хор бўлдими, тилгинанг кесилмагур?! Бисмиллоҳ, деб бошланган ҳаром-ҳаришлик, аввал-охир қилган ва қилишга улгурмаган барча куфр ишларингга бир умр тамға бўлиб қолишини билиб ол. Энди сани алкаш Лайлошдан фарқинг нима? Буни мусулмончиликда куфри мужиб дерканлар.

* * *

Ҳамма маҳмадоно ҳам доно бўлавермайди.

* * *

Неъмат, раҳматлик «Мурод мелиса» эсингдами? Шофирконлик. Ҳа, тўғри, помиласи Муродов эди. Оти Норбой. Жуда чайир, бошқа ҳамкасбларига нисбатан бирмунча ҳалол ва жўмард одам эди, раҳматлик. Ман билан жўра эди. Уруш йилларида ўғриларга қирон келтирувди. У билан қирқ бешми, қирқ олтинчи йилларда тонишганман. Ўшанда инкеведини отларини ҳам наҳаллардим. Шу туфайли у билан яқинлашиб қолган эдим.

Бир куни ярим кечаликда, участкавой мени чақириб келиб, Сизни начайлик сўраяптилар, эски қизил чойхонадалар, деди. Тинчлик эканми, дедим юрагимга ҳавл тушиб. Кейин уриб ташқари чиқдим. Нимқоронғу чойхонада Мурод мелиса билан бирга ўзимизнинг Усто Тўхта турибди. Унинг ранги қум-қуйт учган. Қани, марҳамат уйга борайлик, бир пиёла чой, дедим.

Мурод мелиса кўнмади. Кўшни Қумработ қишлоғидан Ҳайит бобонинг гўсаласи, ҳа бузоғи йўқолган экан, шу Усто Тўхтадан гумон қилишибди. Чунки у бир ҳафта олдин шу қишлоқда кимгадир эшик ўрнатиб берганда, бузоқчага кўзи тушиб, ўҳ-ўҳ, зўр сигир бўлади-да, деган ва унинг бу сўзини уй эгаси эшитиб, туф-туф, денг кўзингиз тегмасин яна, деганмиш. Усто Тўхта, бу гапни айтганим рост, лекин икки ўғлим ҳаққи-ҳурмати гўсаладан хабарим йўқ, деб қасам ичса ҳам ҳеч ким ишонмасмиш. Ошхонаси деворидан қон изини топибдилар. Ман бу қон изи яқинда ўғилларини тўй қилиб, қўй сўйган эди, ўшандан қолгандир, девдим балога қолдим, у қолиб мени сўроққа тутишди: «Кўйни қаердан олувдинглар?» дейди. У десам, бу дейди, бу десам, у дейди. Хуллас, Мурод мелиса ҳечам ишонмас, оқсоқол, сиз жим туринг, буни иқрор қилиб бўйнига қўйсак, ўзингиз ҳам қойил қоласиз, деди. Шундай ҳам бўлди. Усто Тўхтани районга ҳайдаб кетишди. Уша Чорикулбой ётган мелисахонага. Орадан уч кун ўтгач, ўз айбига иқрор бўлиб, гўсалани ўғирлаб, болаларим билан сотиб едим, деганмиш. Бунга ҳамма ишонса ҳам қишлоқ одамлари сира ишонимасди. Ҳоказо, бир ҳафта ичида суд бўлиб, Усто Тўхта шўрликка беш йил бериб, Когондан ҳам нари Каттақўрғон турмасига юбордилар. Касал хотини, Бахшулла ва Тоҳир деган иккала ўғилчаси чирқираб қолди.

* * *

Қисқа-кўтоҳ тирамойам қариб, қиш келди. Ерларнинг шўрини ювишдан аввал, ариқларни ҳашар қилмоқчи бўлдилар. Хўжайи Убон ари-

ғини ҳар бир қишлоқ ўзига қарашли қисмини қозишга киришди. Қаҳратон совуқ бўлганидан одамлар шох-шаббадан гулхан ёқиб, қўл-оёқларини иситиб олардилар. Темирчи бўлсам-да мен ҳам элнинг шу хил ҳашарларидан четда қолмас эдим. Бир пилла ўзим ясаган қўшқулоқли бел билан нам тўпроқни олиб икки газча юқорига шитоб билан отиб турсам, «Ҳорманг, Усто Амин!» деган овоз эшитдим. Қарасам, Ҳайит бобо. «Ҳе, саломат бўлинг!» дедим ишимда давом этиб. «Бирпас дам олинг, — деди у меҳрибонлик билан, — қани, буёққа чиқмайсизми?» «Нима гап, тинчликми?» деб яқиндаги тол бутқдан ушлаб ўзимни юқорига олдим. «Охиратим куйди, устожон, энди мен нима деган одам бўлдим? Бир куни қамоқдан чиқиб келса, унинг юзига қандай қарайман? Ўзим тирноққа зор бўлсам — у бировнинг норасида гўдақларини чирқиратиб қўйсам, инсофданми? Гўсала топилди, устожон...» «Қаерда экан?» деб сўрадим. «Ана шу Хўжайи Убон ариғига тушиб кетган экан, ман бўлсам Усто Тўхтадан гумон қилибман-а! Икки дунём куйди, устожон ука! Э, йўқ, бўйнидаги мўртигардондан тонидим, ўзингиз ясаб берувдингиз. Ундаги чилвирни шу питмонлик Азиз бобо эшиб берувдила... ана бу кўр бўлгур кўзларим билан қарадим, худди ўша гўсаланинг ўзгинаси...»

Ўша заҳоти Рометанга жўнадим. Эшакни Ҳайробод бўйидаги симёғочга боғлаб, мелисахонага кирдим. Мурод мелиса ўзида экан, пойлоқчиси ҳам мани танирди, ҳеч нима демасдан унинг кабинетига қўйиб юборди. Одатдагидек хушчақчақлик билан манга пешвоз чиқди: «Ке-

линг, оқсоқол, бу офтоб қайси томонлардан чиқди?» «Ҳар қалай қибла томондан эмас...» дедим нохушроқ. У столи устидаги чойнакпўшак ёпиб қўйилган чойнакдан бир пиёла чой қўйиб узатаркан: «Хўш, гапирингчи, оқсоқол нима гап?» деб сўради афтимга диққат билан тикилиб. «Сизга бир хушхабар олиб келдим, ўктабир ойида йўқолган гўсала топилди. Усто Тўхта бадбахт ўғирламаган экан».

Мурод мелиса ўрнидан сапчиб туриб кетди.

— Ким топди? Қаерда экан?

— Эгаси топди. Хўжайи Убон ариғини ҳашар қилаётган эдик, ўша ердан чиқди. Бўйнидаги ола чилвир ва мўртигардонидан тонибди. Гуноҳга ботдим, деб ўзини уриб йиғлагани йиғлаган...

Мурод мелиса бирданига жиддий тус олиб, буйруқ оҳангида кўрсаткич бармоғи билан ишора қилди:

— Қани, яқинроқ ўтирингчи, усто, — деди, — бориб ўша Ҳайит бобога ҳам айтинг, ўзингиз ҳам гўсала топилди, деб дойра чолиб юрманглар. Бўлган иш бўлди, бу ёғи бефойда...

— Э, Усто Тўхта нима бўлади, турмада ётаверадими, унинг оч-яланғоч болаларичи, касал хотиничи?!

— Қизишманг, оқсоқол, агар ҳозир Усто Тўхта нотўғри қамалган десам, унинг ўрнига ўзим бориб ётишим керак. Тушундингизми? Яхшиси, колхоздан, қишлоқ советидан ва қишлоқнинг ўзингизга ўхшаш обрўли кишиларидан кафилликка олиш бўйича ҳужжат тайёрланглар, баҳорга яқин бир уриниб кўрамиз... нима дедим, оқ туя кўрдингизми? Йўқ, ҳа шундай бўлсин... чоршанба куни отларни наҳаллашга борганда... бафуржа гаплашамиз...

Ўша баҳор Усто Тўхта қамоқдан чиқиб келди. Мурод мелиса билан орамизда бўлиб ўтган воқеани на ман, на Ҳайит бобо анча вақтгача унга айтишга юрак бетламай юрдик...

* * *

Очигини айтсам, Мурод мелиса дегани жуда зукко ва бирмунча адолатли одам эди. Агар ўша давр одамларини партия андозаси билан баҳолайдиган бўлсак, шу Мурод мелиса ҳалоллик бобида мен билган биринчи одам эди. Яна у томони яратганнинг ўзига маълум. Одиллиги учун ҳам бўлса керак, унинг иккита ўғли бўлиб, иккаласига ҳам яхши ном берган эди. Ўз ўғилларини баъзи тенгдошларига ўхшаб КИМ, ВИЛ ёки Петлет деб номламади. Катта ўғлининг оти — Олим, кичигиники — Одил эди. Тўнғичи ўша йиллари Бухоро музофотида энг зўр шахматчи деб доврўғ таратувди. Ана шу ўғлига кўз тегиб тўсатдан вафот этиб қолди. Ўша ҳафта Усто Тўхта билан Лағлақа бозорига тушган эдик, эшитиб фотиҳага кирдик. Бечора Мурод мелиса адойи тамом бўлибди. Ўкраб йиғлаганча бўйнимга осилди.

— Билиб-билмай қилган гуноҳларим касрига ўзим эмас, ўғлим учди, устожоон... чемпио-нимдан айрилиб қолдим, устожоон!.. дерди сил-киниб, қон-қон йиғларкан. Назаримда Оллоҳи таоло ўғлининг ўлими билан унга охиратни эс-латган ва охират азобларидан бир қисминигина юборгандек эди. Ҳеч бир бандайи мўмин «бо-лам» деса десину «Во болам!» дея юрак-бағри доғ бўлмасин экан.

Буни қарангки, орадан беш-олти йил ўтмасданоқ Мурод мелисанинг ўзи ҳам ноҳақ, фожиали ўлимнинг ўқига учувди...

Эллик саккизинчи йилнинг мезони эди чамамда. Мурод мелиса ўша кезларда Бухоро туманида начайлик мелиса эди. Унга майор звонияси берувдилар. Энди у нафақат гўсала ўғриларини, балки ундан катта-катта ўғриларни тутишга ҳам устаси фаранглардан чиқиб қолди. Обрў-эътибори кундан-кун ортиб борарди. Воллаҳи аълам, ҳоли ёдимда ўша фожеъ воқеадан ўн беш кунми, бир ойми аввал бизларнинг шу ҳовлимизга меҳмон бўлган эди... эсимда дейсанми? Ҳа баракалла, онанг раҳмати ўшанда тушбера қилган эди. Чакка солиб, бир лаган тушберани паққос тушурган эди. Ўзининг кичик ўғли тўғрисида, сан ва уканг ҳақида гапирдик. Орзулари катта эди раҳматининг. Кетиш олдидан менга, «дуо қилинг, оқсоқол, кейинги пайтларда ишим кўпам яхши эмасга ўхшайди... гуржи, деб шернинг думини босганга ўхшайман» деди. Мен ҳам унга: «Адашманг, Сизни партия қўллайди, начайлик» дедим. У қаҳ-қаҳ отиб куларкан: «Э, мен гофил банда ҳеч нарсадан хабарим йўқ экан, ўғрининг каттаси сиз айтган партиянинг каттакони экан! Яна бу гапни оғзингиздан гуллаб юрманг, оқсоқол. Сизга ишонаман-у, лекин ҳар қалай яна бир карра эслатиб қўймоқчиман-да!..»

...Орадан сал вақт ўтмасдан Бухоро вилоятида катта шов-шувга сабаб бўлган бир миш-миш тарқалди. Нимаки дейсан, Бухоро район начайлик мелисаси обкомнинг биринчи коти-

би кабинетида ўзини отиб ўлдирибди. У обком секретарини отмоқчи бўлганда унга кучли босимда ичак билан сув сепгач, у қўлидаги таппонча билан ноилож ўзини ўзи отганмиш... яна уёғи Оллоҳнинг ўзига аён, лекин воқеаларнинг рафторига қараганда Мурод мелиса ўзи айтмоқчи, гуржи деб шернинг думини босганга ўхшарди. Ҳар қалай, унинг ўлими шу-шу сирлигича қолиб кетди. Мурод мелиса қўл остидаги барча изқуварлар эса, «агар ҳақиқат дегани шу бўлса, биз ҳам ишламаймиз,» деб ҳаммалари ариза ёзишибди. Тез орада юқоридан юборилган ўша биринчи котиб ҳам бошқа ишга ўтганлиги сабабли Бухородан ғойиб бўлди. Яна бировлар Мурод мелиса ўша биринчи котибга қарашли юк тўла икки-учта машинани ушлаб қолгани туфайли у билан айтишиб қолган экан, шунинг учун...

Охирги учрашувимизда унинг «Яна оғзингиздан гуллаб юрманг, оқсоқол!» деган гапига амал қилиб, то шу пайтгача оғзимдан гулламадим. Зеро, гуллай олмас ҳам эдим. Мустақиллик шарофати билан бир гулласам гуллабманда, биродар...

* * *

Ҳаққоният, ҳақиқат борми, деб сўрайсан-а? Ман қаердан билай, ҳақиқат — Ҳақнинг ўзигагина аён бўлса.

* * *

Укангни гапидан хабаринг борми? Қанақа гап дейсанми? Айтмаган бўлса, манга айтди. Чақир буёққа!.. Болта, кел, ўтир мана бу ерга.

Аканг билан ҳам бир маслаҳатлашиб олайлик. Кейин йўлинг очиқ, мелисада ишлайсанми, обехесда ишлайсанми, ихтиёринг. Болтани бир синфдоши бор, сан билан ҳамном — Неъмат Аҳматов. Танисанг керак. Обехесда ишлайди, майор. Ўша укангни анчадан бери бизга ишга ўтасан, деб гаранг қилиб юрибди. Қарасам, бунинг ҳам кўнгли кашолга ўхшайди. Энди ман сизларга бир гап айтай, сизларнинг иккалаларингни ҳам ўқитдим. Уйлик-жойлик қилдим. Фақат шу амбўр билан чўкичнинг орқасидан. Амакиларингни уч марта уйлантирдим. Тўй-тамошолар қилдик. Аллоҳга шукур, оч эмассизлар, яланғоч эмассизлар. Болта, сани беш йил Тошканда ўқитдик. Пойтахтни мандан олдин сан кўрдинг. Ҳунар эгаси бўлдинг. Одамларнинг уйини чароғон қиладиган бир касбни эгалладинг. Иликтрчи бўлдинг. Буям етмагандек, сани Бош инжинир қилиб кўтардилар. Қўлингда гулдай ҳунаринг бор. Ҳамма сани Болта Аминович деб ҳурмат қилади. Шу ҳурмат, эътиборнинг ўзи камми? Ахир одамларнинг қоронғу кечасини чароғон қилиш кони савоб-ку? Савобга қарши боришнинг ўзи куфрони неъмат эмасми? Наинки, бойлик орттиргинг келиб қолган бўлса? Обехесга ўтиб, одамларнинг хонадонидаги чироқни ўчирмоқчимисан? Уларнинг бола-чақаси, ота-онасининг кўзига дунёни қоронғу қилмоқчимисан? Тўғри айтасан, обехесдагиларнинг ҳаммаси ҳам чироқ ўчирмайди. Адолат юзасидан уларнинг касблари ҳам керак. Бироқ, ҳаётда шундай ҳоллар ҳам бўладики, адолат қилман, деб адолатсизлик, ноҳақлик қилганингни ўзинг ҳам билмай қоласан. Гуноҳнинг совуни —

тавба, унинг карасини — қарғиш, дейдилар. Била-қўра таъма йўлига кирганнинг тавбаси кўпам қабул бўлавермас экан. Ўз-ўзидан равшанки, дуо олиш — савоб, қарғиш олиш — гуноҳи азим! Яна айтаман, бу касб санга мос эмас... Чунки сан ёлгон гапиролмайсан, пора ололмайсан, хушомад қила олмайсан, шундай экан, ҳамкасбларинг орасида оқ қарғага ўхшаб, шумшайиб қоласан. Яна бир нарса манга аниқки, сани кўнглинг жуда шикаста. Ўттизга яқинлашибсанки, ҳалиям бир дўқ урсам миждаларинг парпираб, кўзларингга ёш айланади. Нима? Партия аъзосиман дейсанми?... Ким айтди санга, партия отасининг айтганини қилмасин, деб? Манга қара, бориб айт ўшаларга, тўқсонга кирган отам бор, норозила де... Йўқ, бу иш санга сира тўғри келмайди, ўртоқ камонист!..

* * *

Ҳазрати Умар разиёллоҳу анҳу халифалик даврларида бир алломайи киром у кишиникига меҳмон бўлиб келибдилар. Қоронғу намозшомликда Ҳазрат Умар шам ёруғида бир нима ёзиб ўтирган эканлар. Меҳмон салом бериб кириши билан ёниб турган шамни ўчирибдилару, ўша заҳоти иккинчи шамни ёқиб қўйибдилар. Бу ҳолдан меҳмон ҳайрон бўлиб сўрабди: «Тақсир, битта шамни ўчириб, худди ўшанга ўхшаш иккинчи шамни ёқишингизга боис нима? Бунда ҳам бирор ҳикмат борми?» Шунда у киши: «Албатта бор, мен Сиз келгунча давлат ишлари билан банд эдим, зеро шам ҳам давлатники эди. Энди менинг азиз меҳмоним бўласиз, шунинг учун ўзимга тегишли шамни ёқдим», деган экан-

лар. Қаранг, шу хил одил ва ҳалол покиза раҳбарлар ҳам бўлган экан... Бу ривоят ҳозир ҳам барча катта-кичик раҳбарларимизга ўрнатқуч бўлса арзийди, деб ўйлайман.

* * *

— Ҳа, бахайр, Ражаббой, қаерлардан сура-сак?

— Ҳе, усто бобожон, пахта завутдан пенсияга чиққангиздан хабарингиз бор. Энди қаердан келишимни сўрасангиз, духтирдан келопман. Шу десангиз, кейинги пайтлар нафасим қисадиган бўлди, уффф!..

— Шундай полвон йигит-а? Хўш, духтир нима дейди?

— Духтир, қоринни йўқотиш керак, юрагингизни ёғ босган дейди.

— Ҳимм, қоринни қандай йўқотаркансиз?

— Эрталаблари майка-турска кийиб чопишим керак эмиш.

— Шундай катта қорин билан-а? Манга қаранг, ука, зинҳор қоринни йўқотманг. Унда кўчадаги бачалар кимни «қорни катта амаки» дейди? Яхшиси, бошқа бир иш қилинг, покният билан беш вақт намозга ўтинг. Йил ўтмай қарабсизки, вақти-соати билан қорнингиздан асар ҳам қолмай, тойдай бўласиз. Лабай? «Намозга ўтардим-у, оёқларим оғрийди» дейсизми? Чопсангиз оёғингиз оғримайдими? Ёки бултур, аввалги йил оёғингиз оғрмаганми? Бундан кейин-чи?.. Баракалло, шу оёқларингизнинг жонига, қанча йиллардан бери шунча оғир юкни кўтариб юрибди, майли, оёғингиз оғриси намоз ўқиманг... чопинг... фақат фойдаси тегмаса, майли, кейин ман айтганини қилинг...

Бирда отамнинг ҳузурларига кирсам, у киши: «Астаффуруллоҳ... тавба қилдим, ўзинг кечир, парвардигорим...» дея истиғфор айтар, раҳматли онам терсайганча пойгакка қараб ўтирдилар.

— Ишга кетаётган эдим, бир хабар олай дедим. Ҳа, тинчликми, ота?!

— Йўқ, жанжол, кел, яқинроқ ўтир!.. Онангиздан гап сўранг ўғлим, — отамнинг жаҳллари чиққанда дам сизсираб, дам сенсираб мурожаат қилардилар. — Онангиз яна ўша дийдиёсини бошлади. Арзимаган қора калиш учун дилимни калишдек сип-сиё қилдилар. Нима дейди де! «Сизга тегиб нима кўрдим» эмиш. Вой, қудратингдан ўргилай, худо. Эллик беш йилдан бери волидангиздан аҳён-аҳёнда шу таънани эшитаман. У киши билан уруш йилларининг азобуқубатларини, одамларнинг кунжара ва ўт еганларини бирга кўрганмиз. Шу темирчилик, болға-ю омбир билан ҳалол меҳнат туфайли, Аллоҳга ҳазор бор шукур, у киши оч қолмадилар, бировлардек яланғоч қолмадилар... «Бу сўзингиз таънаю миннат эмасми?» Миннат қилганим йўқ, онажони. Лекин сиз ҳам ношукурлик қилманг-да. Бандасининг бемаврид, ўйламай айтган ҳар бир сўзи ҳам бамисоли бад ният каби унинг тақдирида турфа-турфа ўзгаришлар яшшини наҳотки ўйламасангиз. Мому Ҳаводан қолган шу азалий гинани умр карвони манзилга етаётганда қайта-қайта такрорлашдан нима наф? Ахир эллик беш йилдан бери юзингда кўзинг борми демасдан, сизга тегиб нима кўрдим, дейишдан нарига ўтмайсиз. Тавба! Мен-

га тегиб нима кўрганингизни айтиб берайми? Тўхтанг, гапимни бўлманг, ҳозир ҳаммасини айгиб бераман. Ҳисоб-китоб қилишга фурсат етди чоғимда. Сиз манга тегиб уч-тўртта боғ-чорбоғли ҳовлида яшадингиз, тирик қолгани икки ўғил ва икки қизнинг камолини кўрдигиз, улардан бунёд бўлган бири-биридан ширин ўн чоқли наберани кўрдигиз. Илоҳо, ёмон кўздан асрасин! Худо хоҳласа, эрта-индин бешинчи аберани ҳам кўрасиз. Яна сиз менга тегиб, биргина маслуқ эшакка зор ўтган худо раҳмати отангиз Мурод ошпаз кўрмаган кўп нарсаларни кўрдигиз; қишлоқда биринчи ойнаю жаҳонни бола-чақангиз билан кўрган ҳам сиз бўласиз, остонангизда 150 от кучига эга бўлган бири оқ, яна бири кўк иккита ғижинглаган машинани кўрдигиз. Ўғил ва куёвларингиз истаган ерингизга олиб бориб, олиб келиб турса, яна нимани кўришингиз керак? Гапимни бўлманг! Қишлоқ хотинлари орасида биринчи бўлиб Самарқанду Тошканни кўрган ҳам ўзингиз-ку. Яна менга тегиб, йигирма бешта каттакичик тўй кўрдигиз. Фарзандларнинг никоҳ тўйи, набера-абераларнинг соч тўйи, бешик тўйи ва суннат тўйларини кўрдигиз... тўйларга Ассахону Тўфахонларни олдириб келиб, аёлларга тонг отар базм бердингиз, тўхтанг энди, ҳисоб-китобнинг охирини эшитинг. Яна сиз манга тегиб, ўттиз ёшли бақувват, ножоиз бўлса ҳам айтай, алп қоматли, қора соқол, эпчил темирчининг айни кучга тўлган йигитлик пайтларини ҳам кўрдигиз, шошманг ҳали, яна шу темирчининг соч-соқоли оқариб, тиши тушиб, кўзидан нур кетиб, қулоғи кар-ботил бир чол-

га айланганини кўрдингиз. Дарвоқеан, шу бе-
мажол мўйсафиднинг доимий ҳамроҳига айлан-
ган қайин ҳассани ҳам кўрдингиз. Фақат, ана
шу ҳассани сан ношукур кампир бошига туш-
ганини ҳечам кўрмадинг. Илоҳо, ўша кунни
яратган эгам, шу ганимат умримизда бундан
кейин ҳам кўрсатмасин. Чунки, сизнинг бошин-
гизга тушгуси бу ҳасса зарбидан менинг юра-
гим зирқирайди, бу дунёю у дунём куяди... Энди
боринг, ўғлим, Оллоҳ сизни ҳар хил шикасту
рехтлар, бад ниятлар ижобатидан ўзи асрасин...
омин, Оллоҳу акбар! Ҳа айтмоқчи, бирпас
тўхтанг! Ана бу пулни олиб, қайтишингизда
универмагдан ўн жуфт олтинчи размирли ка-
лиш олиб келиш эсингиздан чиқмасин, воли-
дангиз набера қудасининг авлодлари сарупоси-
га қўяркан. Йўқ-йўқ, манга қаранг, сиз ҳам
жаҳлимни чиқарманг... қайт буёққа! Ма, ана бу
пулни ол! Отангизга тегиб бу ҳаётда ҳеч нима
кўрмаган ношукур онажонингизни кўз олдида
менинг қўлимдан олмасангиз хафа бўламан!..

Ўшанда кула-кула отамнинг қўлларидан пул-
ни олганим кечагидай эсимда...

* * *

... Ҳаёт экан. Янги асрда худди шу ҳол энди
ўзимнинг ҳам бошимга тушиб турибди: олтмиш-
ни қоралаган кампирим куни кеча «Сизга те-
гиб нима кўрдим, умрим иш билан адои та-
мом бўлди-ку» деб қолса бўладими? Ёпирай! Бу
азалий гинани эшитмаган бирорта эркак зоти
бормикан, бу оламда? Янгангиз билан очиқча-
сига ҳисоб-китоб қилишга ҳали улгурмадим.
Отамдан қолган ягона мерос — қайин ҳассани

эса тутганимча йўқ... Қолаверса, истиқлол даври чоллари учун ҳасса тутиш ва соқол ўстириш кундан-кунга урфиятдан қолиб бораётганга ўхшайди.

* * *

Қачонлардир эшитганим бир ҳикоя эсимга тушиб кетди. Бир куни Хорун ар-Рашид деган адолатли пошшо қаландарлар жандасини кийиб қишлоқма-қишлоқ халқ орасида кезиб юрган экан, иттифоқо, денгиз бўйидаги бир ҳовлига кириб қолибди. Уй эгаси бир оз пишиқроқми, ёки хасисроқми одам бўлиб лаганнинг тайида каттароқ ва устига кичик балиқларни териб қўйиб дастурхонга пешкаш қилибди. Мезбоннинг бу пишиқлигини сезиб қолган Хорун ар-Рашид устдаги кичик балиқларни олиб, уларнинг қулоғига бир нималар дея пичирлаганча бирин-кетин ўз жойига қўяверибди. Шунда мезбон ҳайрон бўлиб: «Тақсир, балиқларнинг қулоғига бир нима деб шивирладингизми?» — деб сўрабди. «Оре, бу балиқлардан мен ҳазрат Юнус алайҳиссаломни кўрмадингларми?» — деб сўрадим. «Хўш, улар нима дейишди?» — қизиқибди мезбон. Шунда Хорун ар-Рашид: «Улар сал пастроқда бизлардан каттароқ акамиз бор, ўшандан сўраб кўринг» дея жавоб беришди. Мезбон ҳам сир бой бермасдан: «Бемалол, марҳамат қилаверсинлар», дея лаган остидаги катта балиқни юзага чиқариб қўйибди. Шунга ўхшаш сизнинг бу қўзичоғингиз ҳам семириб ҳали-вери қўчқорга айланмаса керак, шунинг учун ҳозир нақти дўкондан икки кило гўшт олиб қозонга ташлаб юборинг, Чори полвон!..

Шарифбой, ол, косангни тозалаб қўй. Кетмайди дейсанми, ол, кетади. Халқнинг ёмондан ярим қошиқ деган гапини, наҳотки, эшитмаган бўлсанг? Сандан қолган шугина икки қошиқ салқутни ким ҳам ичарди? Бекордан бекорга тўкиб юборилади. Қани, олчи... Ман санга айтсам, ҳазрат Баҳоуддин балогардондан, энг яхши кўрган одатингиз нима, деб сўраганларида, «косалеслик», яъни коса-ю лаганларни ялаб қўйишлик, деб жавоб берган эканлар. Ўша замонларда бойлар томонидан йўқсил ва қаландарлар учун катта мис қозонларда ҳалим, ўмоч, мошова, атала сингари овқатлар пишириб, оши худойи сифатида тарқатилар экан. Ҳазрати Баҳоуддин одамлардан бўшаган барча тавоқларни тозалаб, ялаб қўярканлар. Бу очликдан эмас, балки, у улуг зотнинг камоли камтарликлари, энг асосийси, Оллоҳнинг иродаси билан бандалари яратган неъматларни исроф қилмаслик туфайлидан бўлган. Чунки, бу дунёда энг катта гуноҳ куфрони неъмат ҳисобланади. Яна биласанми, пайғамбаримиз Муҳаммад саллоллоҳу алайҳи вассалам ҳам ҳар гал таомга ўтиришдан олдин қўлларини ювиб, уч бармоқлари — бош, кўрсаткич ва ўрта бармоқлари билан танаввул қиларканлар. Овқатланиб бўлгач идишдан ташқари ҳар учала бармоқларини бирин-кетин ялаб, кейин Аллоҳга шукроналар айтиб, яна қўлларини такрор юварканлар. Сан билан ман бандамиз, наҳотки шунга амал қилмасак. Ҳа, баракалло, гап мана бундай бўлибди-да, отам...

Ҳамма замонларда ҳам бойлар ва гадойлар бўлган. Бойлар ўз саховатидан, гадойлар қаноатидан мартаба топишган. Ўзим гувоҳи бўлган бир воқеани айтиб берай. Гадой дегани бойдан ҳам, камбағалу косибдан ҳам бирдай садақа сўрайди. Бир пайтлар бўлдики, эшигимизга габрдай бакувват бир гадой келиб «ҳақ дўст» айтди. Унга нон чиқариб берган эдим у: «Йўқ, кўнглингизга келмасину, нон олмайман, кўтариб юриш оғир, яхшиси, тўрт-беш сўм пул берақолинг» деди. Орадан йигирма йилларча ўтиб, ўттиз еттинчи йилларда ўша гадой яна эшигимиз олдида пайдо бўлди. Энди у жуда қариган, соқоллари оқариб, чопонининг пахтаси чиққан, ҳақиқий гадой тусини олган эди. Унга бир ҳовуч пул бердим. У: «Йўқ, бойвача, оддий қоғозни нима қиламан, яхшиси, бир тишлагина нон чиқариб беринг», — деди ялиниб. Тавба қилдим, бад қилдим, ўзинг-ку гадой бўлиб, бировнинг эшигига келибсан, уй эгаси нимаики берса, дуо қилиб олавермайсанми, ношукур банда! Барибир ҳамма саяи ҳаракатинг шу тешик тамоқ учун-ку, — дея пичирладим унга эшиттирмасдан. Изидан «Астағфируллоҳ» деб кўйдим.

Манам эшитган ва кўрганимни айтаман-да, жўра. Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида ҳаж мавсуми тугагач, саҳобаларга фалон шаҳардаги фалончи қассобнинг ҳажии қабул бўлди, деб эълон қилибдилар. Қассобнинг ўзи келмаган экан. Икки-уч нафар қизиқувчан, синчков кишилар ўша

қассобни излаб кетишибди. Кўрайлик-чи, бунинг қандай савобу каромати бор экан, дебдилар-да. Излаб-излаб уни топибдилар. Қассоб дўконида ишлаб турган экан. Ундан суюнчи олишиб, энг охирида, «Сизнинг қандай олижаноб фазилатингиз борки, Маккайн мукаррамага бормасдан туриб ҳажингиз қабул бўлди», деб сўрабдилар. Қассоб, бунинг ҳеч қандай сири йўқ. Фақат мен тарозига жуда эҳтиёт бўламан, ҳақни ноҳақ қилмайман, дебди. Ҳалиги кишилар изларига қайтиб, бегона бир кишини пойлашга ёллабдилар. Айғоқчи бир четдан туриб қассобни кузата бошлабди. Қассоб тарозига ҳар гўшт ташлаганда ортиқчасини кесиб олиб бир халтага сола бошлабди. Кечликда уйига қайтганда ҳалиги айғоқчи ҳам унга эргашиб келади. Қассоб уйига киргач, у томига чиқиб яшириниб олади. Бир оздан кейин қассоб уйдан бир чўчқани ҳовлига олиб чиқади, уни совун билан обдан ювиб-тарайди, кейин олиб келган халтадаги гўштан унинг оғзига бир тугун-бир тугун едиради. Бу мўъжизани кузатиб турган ҳалиги айғоқчи ўзини тап этиб томдан ташлайди-ю, қассобнинг ёнига келиб, «Мен гуноҳкор, осий бандани кечирасиз, жанобларининг гўшт ўғирлаб келиб чўчқани боқишларига ва ҳажга бормасдан туриб ҳажларининг даргоҳига қабул бўлишига боис нима, малол келмаса шу сирдан биз осий бандаларни воқиф этсангиз», дейди. Шунда қассоб, чўчқадан сал нарироқ бориб, айғоқчига: «Бу чўчқа менинг отам бўлади, у киши қарғиш олиб шу куйга гирифтор бўлганлар, бир неча йилдан бери унга қарашиб келаман, отам ахир», дейди...

* * *

Дарёи Шўрда бир балиқ бўларкан, ҳар куни сувдан чиқиб, «Худоё худовандо, илоё оби раҳматингни ёғдиргайсан», деб оғзини осмонга очиб илтижо қиларкан. Яратганнинг инояти билан осмондан шовиллаб оби раҳмат ёғаркан, унинг бир томчиси балиқнинг оғзига тушса, ундан жавоҳир, икки томчи тушса, тош ҳосил бўларкан. Оби раҳматдан хабар топган илон ҳам оғзини осмонга қараб очиб тураркан, унинг оғзига тушган томчилар заҳарга айланаркан...

* * *

Раҳматли Шариф Нурхон Бухорода яшаб, қашшоқликда ўлиб кетган Наққош гадо деган шоирнинг бир байтини тез-тез такрорлаб юрарди:

Куп бўлсаям кетади,
Кам бўлсаям етади.

Энг катта бойлик — бу қаноат.

* * *

Бир пайт дўконда ишлаб турган эдим. Ҳаво ниҳоятда иссиқ. Ёнимдаги ёғоч катга шофирконлик пиримиз — раҳматли усто Маҳмудни ўтқазиб қўйганман. Тушга яқин Бобоев деган вакил келиб, ҳе йўқ-бе йўқ, мани сансираб кетди. Нега пахта теримига чиқмадинг, пахта-нинг душманимисан, дейди. «Шофиркондай жойдан пиримиз меҳмон бўлиб келганлар, те-шага сув беришни ўргатаётган эдилар, пешин-

дан кейин албатта далага чиқиб нормани бажараман», дедим. Қани энди қулоқ солса! Жуда зол киши эди. «Ман сани ўз ёғингга қовураман», дейди. Оғзидан боди кириб, шоди чиқади. Ман ҳам қўлимдаги чўкич билан унга рўпара бўлиб, «Мани ортиқча ёғим йўқ, темирчиман, фақат пайу гўштим бор, ёғ сандада, туя ўғриси!» деб бир хезланган эдим, кажава қорнини судраб қочиб қолди.

* * *

«Қизил маъданчи» артелида ишлаб юрганымда Қодиров деган бир киши бошлиқ бўлиб келди. Катта охурлардан ем еб ўрганган. Ҳар кун ўзим қурган дўконни муҳрлатиб кетади. Идорасига бораман, нима қилай, бола-чақани боқиш керак, ўртоқ Қодиров, дейман. Майли, бораверинг, усто, дейди. Бир кун ҳам ишламасдан шотирларига усто Аминни дўконини ёпинглар, деб буйруқ беради. Ҳар кун ҳидо шу. Жонимдан тўйиб кетдим. Қоним суюлиб, Қодировнинг идорасига бордим, котибасининг ҳайҳайлашига қарамасдан эшикни жаҳл билан тортдим. Жуда шайтон одам эди, важоҳатимни кўриб, келинг, устожон, марҳамат деди, усталга ўтқазиб, бир пиёла чой қуйиб берди. Мусулмонмизда, яхши гапнинг гадоси. Ўша заҳоти юмшадим. Хўш, устожон, нима гап, деб сўради. Шундайшундай, деб нолиган бўлдим. «Э, устожон, анча овора бўлибсиз-да, ўзингиз овора бўлиб келиб юрмасдан, Ленин бобони юборсангиз ҳам бўларди-ку», дейди. Ҳайрон бўлиб, «Қайси Ленин бобо, у киши йигирма тўртинчи йилда вафот

этганлар-ку?» десам, «Ҳа, соддасиз-да, усто бобо, соддасиз. Ленин ўлган булса-да, ленинизм тирик, у кишининг суратлари туширилган бир парча қоғоз ҳам топа олмадингизми, охи?» дейди нобакор. Шунда билдим унинг нимага шаъма қилаётганини...

* * *

— Усто бобо, эшитдингизми?

— Нимани?

— ОБХСС бошлиғининг уйидан бир миллион саккиз юз минг сўм пул, икки кило тилло чиқибди. Мол-мулкани мусодара қилиб, ўзини қамабдилар.

— Бу шўронинг билганича бор, қўйни ҳам семиртириб сўядилар-да...

* * *

Сураткашлар Ибн Синонинг суратини афсоналик Усто Сами бобони қантариб қўйиб чизганларидан хабаринг бор-а, Неъмат. Жуда ғайратли, шижоатли даванг чол эди раҳматли. Кучоққа сиғмайдиган болорларни¹ ҳам азот кўтариб кетаверарди. Шу киши шаҳардан эски бир ҳовличани олмоқчи бўлиб, горкўмхўзга қатнайдилар. Кўмхўз бошлиғи Усматов бугун келинг, эртага келинг, дея у кишини роса овора қилади. Тинка-мадори қуриган Усто Сами бобо Зайниев деган нафақахўр мелиса ошнасига маслаҳат солади. Мелиса ҳам хушёр эмасми, ота-

¹ Болор — хари.

хон, Усматов Сиздан пора таъма қилаяпти, захи маргига бир нарса олиб бориб беринг, дейди. Усто Сами бобо, пора учун пулим бор, лекин у хонасаллотга қандай қилиб бераман, охи, пора-ришва бериш шариатда гуноҳи азим саналади, умримнинг охирида гуноҳга қўл ураманми, дейди. Мелиса доно эмасми, бунинг учун бир ҳийлаи шаръий ўйлаб топади. Э, Усто бобо, зап соддасиз-да, бир пачка уч сўмликни олинг-да, ўша Усматовни хало топиб, шу пачка билан бетига бир тушуриб, мана буни олиб, ишимни тезроқ битириб бер, десангиз олам гулистон. Бир ҳафтага қолмай ишингиз ҳал бўлади, яна гуноҳ ҳам саналмайди. Чунки, сиз унга пулни уриб, мажбуран берган бўласиз. Пора саналмайди. Ўйлай-ўйлай Усто Сами бобо бир даста уч сўмликни топиб, Усматовнинг идорасига боради. Қараса, у ёлғиз экан. Усто Сами бобо ҳам тап тортмасдан унга рўпара бўлади-ю, пачка билан унинг ўнг бетига бир тушуриб, олинг ука ана буни тезроқ, ишимни битказиб беринг, деб пулни унинг олдига ташлайди. Усматов пачкани олиб қарайди ва ғаладонга ташлаб, чап бетини тутлади.

— Худди шунақасига бу юзимга ҳам битта туширинг, — дейди.

Усто Сами бобонинг куфри ошиб:

— Хў, ўша таррагингни... — дея бақувват, гўштор қўли билан унинг чап бетига бир тарсаки тушурган экан, Усматов деганлари умбалок ошиб, вой-войлаганча усталнинг тагига кириб кетибди...

* * *

Бу ёлғончи дунёда рост сўзлашнинг ўзи амри маҳол. Гоҳида шу рост сўзнинг масъулияти туфайли келиб чиқадиган навбатдаги ёлғонлар кишини бевурд қиларкан. Шунинг учун баъзида сўзламасдан, сукут сақлашга мажбур бўларкансан киши.

* * *

Ўша Усто Сами бобо умрининг охирида вилоят мол дўхтири идорасида ҳам тўрт-беш вақт қоровуллик қилган эди. Идора Говкушондаги эски бир ҳовлида жойлашган бўлиб, ярим кечаликда дарвоза тақиллаб қолади. Қоровул чиқиб очса, эллигинчи йиллар колхоз фаоллари га ўхшаш чиркин шапка кийган, миқти гавдали кимса оқ қопга ўроғли бир нимани кўтариб турибди. «Кимга ишингиз бор?» У ҳе йўқ, бе йўқ, шошилиб ўзини ичкарига олади. Ҳансираб қопни ерга қўяркан, «Отахон, шуни дўхтир ака-мизга бериб қўйсангиз», дейди. Усто Сами бобо, «Очингчи, бу нима ўзи?» деб сўрайди хавотир олиб. «Буми, бу сўйилган қўй, қишлоқдан совға, қўй деганлари бизда деҳқончилик». «Ким билади, эҳтимол, бу бировнинг мурдасидир». «Худо сақласин-е!» Ҳоказо, якраҳа қоровулнинг талаби билан сўйилган қўй гўшти қопдан чиқарилади. «Шу қўйни дўхтир акайизга бериб қўямми?» «Ҳа, «Саноат» калхўзни пермаси юборибдилар, дейсиз». Қоровул бобо қўйни айлантариб кўраркан, беихтиёр кулиб юборади:

— Ув ука, манга қаранг, ўзлари нима иш қиладилар?

— Биз инспектор, — дейди келувчи киши ҳайрон бўлиб, — ҳа, нимага куласиз охи?

— Хўш, инспектор бўлсангиз, менга айтингчи, бундан олдин қўй-пўй деган жониворни кўрганмисиз?.. Ҳа, баракалло, кўрган бўлсангиз, қўйда нечта оёқ бўлади?

— Тўртта!

— Унда нега бу қўйингизнинг оёғи учта?.. Йўқ, ука, гапни кўп айланторманг, бунинг битта олдинги оёғи қани? Эртага дўхтир келиб мандан сўрасалар, нима деб жавоб бераман? Бўлмаса, манга келтирган қўйимнинг оёғи учта эди, деб исправка ёзиб беринг, олам гулистон.

Аммо инспектор, ўламан саттор справка беришга кўнмайди. Қоровул бобо дўхтир Худойбердиевнинг уйига телефон қилиб, хўжайинга бор гапни айтади. Дўхтир ҳам уйқудан уйғонгани учун, тўнғиллаб: «Майли, зарари йўқ, инспектор кетаверсин, ҳозир ўзим етиб бораман», дейди. Ҳаял ўтмай, мол дўхтир ҳам етиб келади. Гўшти у томон, бу томон ағанатиб кўриб, ўранг буни, дейди. Гўшти ўраб боғлагач, дўхтир юмшоқ овозда:

— Отахон, энди дарвозанинг олдини қарангчи, битта туя бор эди, турибдими! — деб буюради.

Солда қоровул бобо физиллаб бориб дарвозадан хабар олиб келади.

— Ҳеч қандай, туя-пуя йўқ-ку у ерда! — дейди.

— Оқ туяни ҳам кўрмадингизми?

— Йўқ! — дейди Усто Сами бобо дўхтирнинг юзидаги истехзоли кулгидан гапнинг нимада эканлигини тушуниб.

— Ҳа, қандингизни уринг, унда, огахон, мен шу ерда бўлиб тураман, ана бу халтани кўтариб бизнинг уйга обориб берасиз... йўқ, эртага бўлмайди! — дейди буйруқ оҳангида. — Кейин тезда қайтиб келиб менга жавоб берасиз. Ҳа қимилланг тез!

Эртаси куни Усто Сами бобо янги ишхонасидан «расчўт» қилиб келди, нега бундай қилдингиз, деб сўрасам:

— Э ғалатимисиз, тақсиржон, — девди у дам кулиб, дам «таррагингни» дея сўкиниб, — порага келган қўйни кўтариб балохўр молдўхтининг уйига етиб боргунча «оқ туя кўрмаган» имга минг пушаймон қилдим, инқиллаб ҳар қадам ташлаганда «Саноат» калхўз инспекторига раҳмат айтаман денг, яхшиямки, қўйнинг бир оёғини кесиб олган экан, акс ҳолда бўларимча бўлардим...

* * *

Айримлар томоқдан ўтгани ҳисоб, дейишадди. Бироқ, томоқдан ўтганининг ҳам қачонлардир ҳисоб-китоби бор. Бу дунёда бўлмаса охирагда!

* * *

Зинҳор бу ёлғончи дунёда ўликдан жон, галойдан садақа, хасисдан насиба, товукдан сут сўраманглар.

* * *

- Неъмат!
- Лаббай, ота?

— Ҳазрат Нақшбандхонни¹ билармидинг?

— Ҳа билардим, дуо ҳам олганман.

— Раҳматли зап олижаноб зот эдилар-да. Парвардигорнинг ўзи кечирсин-у, янглишмасам, тирик чилтонлардан биттаси эдилар. Хотин, бола-чақа йўқ, таркидунё қилиб ўтдилар. Гузар вакил Мирзо Дўлобнинг янги ҳовлисига қўшни эдилар. Кичкинагина ҳужрада яшардилар. Бор бисотлари битта эски пўстак, битта офтоба эди, на кўрпа-тўшак, на қозон-товоқ, ҳатто чойнак-пиёлалари ҳам йўқ эди. Бу ҳужрани бир мартагина кўрганман. Ҳалиям кўз олдимда турибди: ҳазрат жойнамоз устида чўкка тушиб рукуъга кетганлар, ингичка бўйинлари ўнг елкалари томон сал қийшайган... Мирзо Дўлобнинг айтишича, бирор киши ҳазрат Нақшбандхонни ухлаганларини ёки ёстиққа бош қўйганларини кўрмаган экан.

* * *

Шаҳарга янги кўчиб келган йилларимиз эди. Чўпбоз гузарида ўтган бир маросимда олифта бир кимса Чори бобо деган жондорлик кишига «Ўв саҳройи!» деб таъна қилувди, унинг бу гапи қишлоқдан янги кўчиб келганим учун манга ҳам тегиб кетди. Ранг-рўйимда ўзгариш зоҳир бўлди шекилли, Нақшбандхон секин:

— Хафа бўлдингиз-а, устожон? — дедилар.

— Парво қилманг, ҳар қанақа одам бор-да, аслида бизам рометанликмиз. Ота-боболаримиз

¹ Етти пирининг бири — Хожа Али Рометанийи шажарасининг сўнгги вакили.

Мирмуллода макон топганлар. Энди шаҳару саҳро масаласига келсак, Оллоҳ таолонинг яратгани ўн саккиз минг олам бўлган, шаҳар билан қишлоқни эса бандаларнинг ўзи қурган, шунинг учун ҳам биров-бировидан қизганиб яшайди. Айтайлик, ҳозир мен саҳрога борсам-у, ўт ўришга қўлим келмаса, ўша ердаги оддий бир бала ҳам «Ҳи, шаҳри» деб кулади.

— Анави киши бала эмас-ку, ҳар қалай,— дедим қизариб.

Нақшбандхон мийиқларида кулдилар.

— Тўғри, бала эмас, лекин балаликларича қолиб кетганлар. Кенг бўлинг, устожон, гуноҳи ҳам шу соқолли баланинг ўзига.

* * *

Ҳазрати Нақшбандхон тўй, хатми Қуръон ёки ифторликда кўп овқат емасдилар. Бирор марта у кишининг овқат чайнаганларини кўрмаганман. Чим-чим татиниб қўярдилар. Маросим тугаб, дарвозадан чиқиш олдидан эса у кишининг одатларини билган хонадон эгалари бир қийиққа иккита нон, бўғирсоқ, қанд-курс тугиб берарди. Ҳазрат тўйхонадан чиқиб, маҳаллага яқинлашганда болалар чувиллашиб ўраб оларди.

— Мангаям беринг, бобожон...

— Манбаям тет...

— Мне тоже...

Нақшбандхон болаларга биттадан қанд тарқатардилар, етмаганига бир тишламдан нон улашиб чиқардилар. Ҳар куни неча жойга айтилсалар, албатта, шунча марта болаларга қанд-курс, бўғирсоқ ва нон тарқатардилар. Болалар ҳазрат-

нинг бу ишига кўникиб қолган, чунки ота-оналари уларга Нақшбандхоннинг қўлларидан нарса олиб ейиш — савоб, деб ўргатган эдилар.

* * *

— Иложи бўлса, ҳар куни бориб Нақшбандхондан дуо олардим. Уша куни қандай мушкул ишим чиқсаям, албатта, осонгина ҳал бўларди.

— Тўғри, имтиҳонлар олдидан манга ҳам икки-уч марта дуо олиб бергансиз. Ўшанда мени ёмон кўрган энг баттол домлалардан ҳам «беш» олиб келганим эсимда.

* * *

Гузаримизда бир тақводор киши бўларди. Охиратим обод бўлсин деган ниятда ўн етти ёшли қизини никоҳлаб бериш учун ҳазрат Нақшбандхонга одам қўйибди.

— Кимга? — деб сўрабдилар ҳазрат.

— Ўзларига, — дебди гузар вакил. Ҳазрат бир сесканиб, қизаргандек бўлибдилар, сўнг аста бош кўтариб:

— Нима қиларди у кимса мани гуноҳга ботириб? Ахир, у қиз мани наберамга тенг-ку... Кейин ҳадемай манга аталган парию ҳур-ғилмонлар васлига етсам керак, — дебдилар.

Ҳалиги тақводор киши уялиб, бир неча кунлар ҳазратимга рўпара келолмай юрди. Кейин кўпчилик олдида ул зотнинг оёқларига йиқилиб кечирим сўради.

— Туринг, ука, жойингиздан. Сиздан хафа эмасман. Сиз карнайсиз, карнайчи бошқа... Яратганнинг ўзими ёки у бунёд этган шайтонми шу

гапни кўнглингизга солган эканки, сиз айтган-сиз... Сиздан хафа бўлсам, Оллоҳ таолога хуш келмас, — дедилар ҳазрат.

* * *

Бир куни Ҳазрат Баҳоуддин балогардон хузурларига кўнгли шикаста, дарди бохурж бир мурид келибди. Унинг дардини енгиллаштириш мақсадида тўпланганлар пирдан ўтиниб сўрашибди: «Ҳазрат, бир каромат кўрсатсангиз, шояд бу шўрликнинг касали енгиллашса». «Э гофил бандалар, кундай равшан кароматимизни кўрмаяпсизларми, шунчалик гуноҳи азим билан ер юзида юришимизнинг ўзи каромат эмасми? Яна қандай каромат керак Сизларга?!» — деб жавоб берган эканлар.

* * *

Сизларга Хожа Баҳоуддиннинг бир кароматлари ҳақидаги ривоятни айтиб берайми? Уни ҳам раҳматли Нақшбандхондан бир хатми Қуръонда эшитган эдим. Баъзи ўринлари эсимдан чиққан бўлса, Аллоҳнинг ўзи кечирсин. Айтишларича, илгари Хожа Баҳоуддиннинг авлиёликлари ҳали эл орасида унчалик маълум эмас экан. Вақтеки, Самарқанддан уч ака-ука савдогарлар келиб Бухорою шарифда макон тутишади. Улардан кенжаси нонвойлик, яна бири савдогарлик, тўнғич акаси дўкондорлик қиларкан. Бир куни Хожа ҳазратлари хаёлан ғайб оламига сайр қилганларида новвойнинг қазоси яқинлашаётганининг гувоҳи бўлибдилар. Дарҳол келиб, нон ёпиб турган новвойдан «Аллоҳ йўлига нонингдан бит-

тагина бер!» дея сўрабдилар. Новвой бермабди. Унинг қазоси анча яқинлашибди. Хожа иккинчи маротаба сўраганда ҳам новвой ўзини эшитмаганга олибди. Учинчи марта Хожа анча ялиниб-ёлворгандан кейин новвойнинг энсаси қотиб яримта нон берибди. Хожа нонни қўлига олиб ўша заҳоти осмонга отибдилару новвойга, энди осмонга қара, дебдилар. Новвой осмонга қараса ўша яримта нон кўкла муаллақ турар, унинг орқасида эса бир бўлак қора булут — ажал шарпаси ер сари осилиб тураркан. Гўё уни осмонга отилган шу яримта нон ушлаб тургандек эди. Хожа пайғамбар саяллолоҳу алайҳи вассаламнинг ҳадисларини ўқибдилар: «Садақа расуллулоҳил — балойан» (бу ҳадисни айрим дарвишлар «Садақа радди бало» шаклида ҳам ишлатадилар). Ўша новвой ёқасини йиртиб, вовайло, деганча пирнинг оёқларига йиқилиб, у кишига мурид бўлган экан. Кейин новвой йигит Хожанинг кароматларини ўз оғаларига бориб айтибди, улар бунга шак билан қарашибди. Шунда новвой: «Ишонмасаларинг, эртага мени ўлдига чиқариб, жасадимни тобутга солиб Хожанинг хузурларига олиб боринглар-да, укамизнинг жанозасини ўқиб беринг, деб илтимос қилинглар, агар ул зот жанозамни ўқисалар, тирик кишига ҳам жаноза равоми, деб фарёд чекканча у зотнинг ёқаларидан олинглар», дея васият қилибди. Икки ака-ука иниларининг жасади солинган тобутни Хожа хузурига олиб бориб, жаноза ўқишни сўрабдилар. Жаноза ўқиб бўлингач, дўкондор ака Хожага: «Авлиёман, авлиёман дейсан-у, нега яна тирик кишига жаноза ўқийсан?» дебди. Шунда Ҳазрат Баҳоуд-

дин «Эй, нуридийдаларим, Аллоҳ шоҳид, агар у тирик бўлса, тобутни очиб қаранглар!» дебдилар. Тобутни очиб қарашса, новвой бола аллақачон ўлиб, бадани тарошалай қотиб қолган эди. Шунда ака-укалар уввос солганча йиғлаб, Хожанинг оёқларига йиқилиб, тавба қилишибди ва энди дуо билан укамизни тирилтириб беринг, дея ялиниб ёлворишибди. Хожа Оллоҳга ялиниб дуо қилган эканлар, мурда аксириб ўрнидан туриб кетган экан...

* * *

Яна яратганинг ўзига аён-ку, бу дунёда мардуми Бухородек иймон-эътиқоди мустаҳкам, серихлос халқ топилмаса керак. Шунинг учун бўлса керак, бу табаррук заминнинг ўтмиши ҳам, ҳозирги ҳам сиру асрорларга бой. Ёдларингда бўлса, олтмишинчи йилларнинг охирларида Бухоройи шариф кўчаларида бир киши дарбадар кезарди: қишу ёз эгнидан пахталик телеграйка, бошидан эски, аскарча телпак тушмас, бир қарашда у кўмир ташувчи ҳамолларга ўхшаб кетар, кийимлари ҳам, қўл-бетлари ҳам қопқора, чиркинликдан йилтираб турарди. Ўнг қўли йўқлиги учун, бўш енги белидаги эски камарга қистирилган, тилу забонсиз бўлса-да, қулоғи яхши эшитар, ўзи кийикдай хушёр эди. Ҳа баракалло, сиз ҳам кўрган экансиз. Худо раҳмат қилсин, ана шу зот ҳақида ўша кезлари ғалати афсона гаплар юрарди. Бировлар уни асли водийлик бўлиб, ўтмиши ўғри ўтган деса, яна бировлар, йўқ, ҳар хил сафсата гапларга инонманг, гуноҳга ботасиз, яхшиси унга диққат би-

лан разм солинг, бу киши беҳикмат, бекаромат эмас. ёшлигида у булбулдай қироатга эга қори бўлган экан, ман сизга айтсам, инкеведини одамлари оғзига қайнаган сув қуйиб, тилини куйдиришган, қўлини уриб синдиришган, дея шивирлашарди. Одамлар уни тез-тез бозор расталарида, Лабиҳовузда учратардилар. Яна бировларнинг айтишича, у Ҳазрати Имом қабристониде бўш бир сағанага кириб ётаркан. Дарҳақиқат, у беҳислат эмас эди. Ҳаммадан ҳам садақа олавермас, айримларнинг ўзидан ҳам садақасидан ҳазар қилгандек афтини буриштириб, бир нималар дегандек гўлдириб нари кетарди. Гоҳида жини суйган сотувчининг рўпарасига бориб ҳайкалдай қотиб тураверар, дўкондорларнинг тушунганлари бирор емиш бериб жўнатишар, айрим худо беҳабарлари эса унга бор, нари кет, маъносида қуш ҳайдаш қилишарди. Алҳол, бу хил дўкондорлар ўша куни бирор ноомадга гирифтор бўлиб, бора-бора улар ҳам тушуниб қолишган эди. Якдаста¹ қаландарнинг доврўғи кундан-кунга ошиб, унинг дуосини олишга муштоқ ихлосмандлар ҳам кўпайиб борарди. Иттифоқо, бир куни кеч намоздигарликда уни Тоқи Заргарон остида учратиб қолдим. Атрофда одам сийрак эди. Дуо олишга айни қулай пайт, деб ўйлаб, чўнтагимдаги бор пулни олиб, унга рўпара бўлдим. Қўлимдаги бир ҳовуч майда пулларни кўриб, асабий гўлдиради у, кейин афтини буриштирганча шошилиб нари кетди. Қўлим муаллақ чўзилганча ссррайиб қолдим.

¹ Якдаста — бир қўлли.

Дилим сипсиё бўлди. Наинки, шу иссиқда, оловнинг дамида туриб ишлаган пулимга ҳаром аралашган бўлса? Ё Оллоҳ, ўзинг кечир, бу осий бандангни, дея пичирларканман, кўзларимдан шаварлаб ёл оқиб кетди? Анчагача ич-ичимдан эзилиб юрдим. Ҳа демай, орадан уч-тўрт кунча ўтиб кетса-да, Якдаста қаландарнинг намозшомликдаги ўша важоҳати сира кўз олдимдан кетмас эди. Ҳафтанинг охирида Дарвоза Саллохонадаги дўконимдан Лабиҳовуз орқали уйга қайтаётиб, йўл-йўлакай сув ичмоқчи бўлдим. Ҳаво иссиқ бўлгани учун одам ниҳоятда кўл эди. Навбатда турдим, бир пайт ён томонимдан кимдир тиқилиб кела бошлади. Ўғрилиб қарасам, ўша Якдаста қаландар. Юрагим шув этиб кетди. Салом бериб, марҳамат, дегандек ишора қиларканман, шу аснода сотувчи йигит сувли истаконни узатиб қолди, шошилганимдан истаконни олиб, унга тутдим. У бошини сезилар-сезилмас ликкилатиб, ташаккур билдирган бўлди, сўнгра қўлимдан истаконни олди-ю, сувни симириб ичди-да, изига бурилиб кетди. Елкамдан тоғ ағдарилгандай ўзимни анча енгил ҳис этдим. Тавба! Якдаста қаландарнинг бу икки ҳолатдаги қилмишини қандай тушунса бўларкан? Шу масалада Мулло Ражаб Боқи бободан сўраган эдим, у киши ҳам қаландарнинг беҳислат эмаслигини тасдиқлаб: «Сиздан садақа олмайди у киши, ахир ўзингиз жўжабирдай жон бўлсангиз, ёшингиз ҳам анча улуғ, мўйсафел ҳолингизда яна оғир меҳнат қилсангиз, Сиздан қандоқ қилиб садақа олсин, қўлингиздан сув олиб ичгани, Сиз учун кўрсатилган энг катта марҳамат эмасми?» деган эдилар.

* * *

Бир куни гузаримиз вакили раҳматлик Мирзо Дўлоб ҳовлиқиб кириб келди. «Биласизми, устожон, бугун ман антиқа бир мўъжизанинг гувоҳи бўлдим. Кеч соат учларда уйқум қочиб ташқари чиқсам, индигина саҳар кўкариб келаётган экан, ташқарида ҳазрат Нақшбандхоннинг дарвозалари «ғийқ» этиб очилгандай бўлди. Тинчликмикан, дея ўз дарвозамизнинг ёриғидан мўра-лаб қарасам, ҳазратнинг ҳужраларидан бир киши чиқиб келопти. Ҳайрон қолдим, ўлай агар-а! Чилтанларнинг борлигига инди чиппа-чин ишондим. Ким экан у, деб сўрамайсиз ҳам?.. Биласизми, бу киши анови Якдаста қаландар эди...»

* * *

Шу орада гузаримиздаги Мулло Зокир яна бир янгиликни топиб келди-ю, Мирзо Дўлобнинг юқоридаги гапига манам чиппа-чин ишондим. Унга Ҳазрати Имомда қоровуллик қиладиган Қурбонбой деган киши бир янгиликни айтибди. Гўё унинг қасам ичиб айтишича, рамазон ойининг йигирма еттиси — Лайлатул-қадр кечасида Ҳазрат Нақшбандхон билан ўша Якдаста қаландар ташландиқ хонақоҳга кириб, устларидан бекитиб олиб, анчагача гангур-гунгур зикр тушиб, суҳбатлашиб тонг оттирибдилар. Мулла Зокирдан, «Ахир Якдаста қаландарнинг тили бўлмаса?» деган эдим, у: «Улар тил билан эмас, дил билан «суҳбатлашадилар» деган эди...

* * *

Икки кунлик Нур Ато зиёратидан қайтиб келаётсам «Чорбаққоллик»да Мирзо Дўлобга дуч

келиб қолдим. «Усто бобожон, зиёратлар қабул! — дея ҳол-аҳвол сўрашгач, ҳовлиқиб сўзида давом этди. — Кеча жанозадан қолдингизда. Бир зўўр жаноза бўлдики, асти сўраманг, гўё ер ёрилиб одам чиққандай бўлди... бай-бай, ҳар бандайи мўминга ҳам шундай жанозани насиб этсин... худо раҳмат қилгур ҳазрат Якдастаниям хокка топшурдик... афсуски, бўлмадингизда... инди, ана бу гапга қарангу утурунг, бундан бир кун олдин у киши ўз яқинларига, эрта биз ўламиз, дея имо-ишора қилиб, ўз жанозасига хабар қилган эмиш... кейин ҳаммомга кириб ювиниб, тозаланиб чиқибди... ҳаммомчи ака Аббос, ўзим хизматларини қилдим, дейди. Эрталаб бориб қарасалар, худо раҳмат қилгур оппоқ кийимдаги Якдаста ойдай балқиб, бандаликни бажо келтириб ётган эканлар...» дея кўз ёшларини артди, гузар вакил.

Ўшандан ўшоқ уйга ҳам кирмасдан тўғри Ҳазрат Имомга ўтиб, дуойи фотиҳа қилдик: «...шу ғариб бандангни ҳам ўз раҳматингга олгайсан... овмин, Оллоҳу акбар!» дея кафтлар билан фотиҳани муҳрлаган бўлдик...

* * *

— Эртага Пешкўга Усто Амриллоникига арвойи пирга бораркансиз. Арвойи пир, нима дегани, бобо?

— Билмайсанми ҳали, Бобиршо? Билмасанг, вақтида эшитиб ол, сан билмасанг, бир куни сани бачаларинг ҳам билмай қолиши мумкин. Ҳар бир касб-хунарнинг ўз пири бўлган. Масалан, дурадгорларнинг пири — Ҳазрат Нўҳ алай-

ҳиссалом, темирчи ва мусиқачиларнинг пири — Ҳазрат Довуд, этикдўзларнинг пири — Бобойи порадўз, кулолларнинг пири — Мири кулол бўлганлар, тушундингми? Ҳа, баракалло. Энди, арвойи пир, дегани, бу пирларнинг арвоҳларини хурсанд қиладиган хатмга ўхшаш, бир тантанали маросим. Шу куни узоқ йиллар катта устонинг ёнида туриб, ҳунарни ишидан игнасигача мукаммал ўрганган кишига оқ фотиҳа берилиб, унинг бели боғланади. Бу маросимда жонзот сўйилиб, зиёфат берилади, унга қирқтача обрўли, доврўғли устолар қатнашиб, усталикни эгаллаган шогирдни синовдан ўтказдилар. Касб-корга, динга, инсоф-диёнатга оид турли хилдаги саволлар берилади. Усто ўз шогирдига ўша ҳунарга тегишли бир сира янги аспоб-ускунани тортиқ қилади, темирчи бўлса темирчилик, дурадгор бўлса дурадгорлик, хуллас, қайси касбни эгаллаган бўлса, ўша касбга оид рисолаи ҳам кўпчилик олдида расм-русуми билан ўз шогирдига ҳадя этади. Шундан кейин туман ёки музофотдаги ёши энг улуғ, мўйсафед усто бошлиқ устозодалар аввал шогирднинг устозига сарупо кийдирадилар, кейин усталикни эгаллаган шогирдга алоҳида тўн кийдирилиб, унинг белини боғлайдилар. Қуръон оятлари ўқилиб, пирларнинг арвоҳига, марҳум ота-оналар ва устою устозодалар арвоҳига бағишланади. Энг охирда устози ўз шогирдига дуо беради. Ана шундан кейин ўша шогирд «усто» деган ном олади. Йиғилганлар навбат билан янги устони муборакбод этадилар. Ман санга айтсам, арвойи пир қилиб, устосидан фотиҳа олиб, бели боғланмаган кишининг обрўси ҳам, мартабаси

ҳам, қолаверса, рўзғорида баракаси ҳам бўлмайдиди... шунинг учун ҳам халқ «Усто кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар», деган мақолни бежиз айтмаган-да...

Энди ман санга айтсам, Бобиршо. Биз темирчиларнинг пиримиз Ҳазрат Довуд алайҳиссалом бўлганлар. У киши ўз қавмларига пайғамбарлик билан бирга ҳукмдорлик ҳам қилганлар. Худонинг қудратидан у киши қўлларига бир темирни олишлари билан, ўша темир ҳовучларида бамисоли хамирдай юмшаб, хаёлларига келган бир шаклга кираркан. Шундай қилиб, Довуд пайғамбар темирдан турли хилдаги иш қуролларни ясаб, деҳқону чорвадор ва бошқа касб эгаларига сотиб, ҳукмдор бўлишларига қарамасдан ҳалол меҳнат эвазига рўзғор тибратарканлар. Жаноби Ҳақ ул ҳазратнинг қавмларига иршод этмоғи учун Забур номли бир муқаддас китоб юборган. Бу — тўрт муқаддас китобнинг биттаси бўлиб, Рамазон ойида нозил бўлган экан. Ҳазрат Довуд уни қироат қилганларида овозлари шундайям ёқимли ва шикаста эканки, барча тоғу тошлар, дарёлар, паррандаю қушлар, қўйингки, бутун борлиқ Оллоҳнинг номи билан тасбиҳ айтишга киришаркан. Шунинг учун мусиқачилар ҳам Ҳазрат Довуднинг чиройли, гўзал сасларига бўла ўзларининг пирлари деб билганлар...

* * *

Уруш йиллари районимизда Искандар Камол деган райижроқўм раиси бўларди. Керак

бўлса-бўлмаса, ҳар ҳафта бир марта отини ҳавасакка нағаллатарди. Ўзиям нақ тўққиз пудча келарди, оғирлигидан ҳар ойда бир от алмашарди. Мажлисларда раисларга: «Ўв, Рафиқ Пўлот, биласанми, ман кимман? Мани Искандар Камол дейдилар. Бу қорин пахтаинг сувидан катта бўлган, истасам, уйингни куйдираман, тайини шудгор қилдираман, ўрнига шалғам экаман!» дея дағдаға қиларкан. Тавба, унинг бу хил сўзларини райқўмнинг иккинчи котиби — Плуг деган ўрус ҳам ўрганиб олиб, «Маники уй куйдиради, тайини карчёфка қилдиради, жайига шалғам икади!» дерди. Ҳалиям ёдимда, Хайрободнинг бўйидаги Чориқулбой қурган қулубда кўп кишилик мажлис бўлувди. Искандар Камолни ишдан олганларида Усмон Юсупов бесўнақай қорнига туртиб, «Манави ичи бўш ёғли қозонни нега кўтариб юрибсан?» дея аския қилганда ҳамма кулиб юборган эди.

* * *

Гавраил Муллоқандов деган хушовоз ҳофиз бор эди. Ўзиям ҳофизмисан ҳофиз эди. Амирнинг рикоби ҳофизи Довудгача авлод бўларкан. Бир куни пўстакчи дўстим Туроб Ҳусан билан шуни олиб келиб базм қилдик. Ўзимиз учун «Хонақои», «Ё, ҳаёттаннаби» ашулаларини айттирдик. Бай-бай, юракларимиз сел бўлиб турганда, қаёқдан ҳам эшикда фўрмали Мурод милиса кўриниб қолса бўладими! Бечора Гавраил шартта даромадни буриб юборди:

Яшасин шўро ҳукумат,
Электрни бойлади-ей,
Сталинга минг раҳмат,
Риштани барбод айлади-ей...

* * *

- Кароматов ука!
- Лаббай, тақсир?
- Дилдор, Умид, Баҳодир сизга набера бўлса, манга абера бўлади. Хожисиз, қани омин, денг, шулардан сиз абера, ман чабера кўрайлик, у ёғини кейин ўйлаб кўрамиз.

* * *

Ҳазрати Сулаймон барча қурт-қумурсқа, қуш ва жониворларнинг тилини биларканлар. Бир куни у киши хотинлари билан супада ўтирсалар, иккита чумчуқ парт-парт учиб, бир-бири билан уруш бошлайди. Қулоқ солибдилар, нар чумчуқ «Юр, уйга кир», деса, макиёни «Бормайман уйингга, анови пати юлуғинг борсин», дермиш. Эркак чумчуқ: «Юр уйга деяпман!» деб дағдаға қилибди. Макиён чумчуқ эса: «Агар яна шундай урсанг, ҳазрати Сулаймонга айтаман», дебди. Эркак чумчуқ: «Эҳ-э, Сулаймонинг ким бўлибди? Агар истасам, уни бир уриб дарёга ғарқ қиламан!» дебди. Ҳазрати Сулаймон кулиб юборибдилар. Бундан хотинларининг жаҳли чиқиб, «Ҳа, нимага куласиз», деб сўрабди. Ҳазрати Сулаймон эр-хотин чумчуқлар орасидаги ҳангомани айтиб берибдилар. Хотинлари «Эркак чумчуқни чақириб терганг», дебди. Ҳазрати Сулаймон чумчуқни чақириб: «Нега мени бир уриб дарёга ағдариб юбораман, дединг?» деб сўраб-

дилар. Нар чумчуқ: «Э, тақсири олам, агар шундай демасам, бу жуфти ҳалолом мендан кўрқмайди-да», деб жавоб берибди. Охир-оқибат йиллар ўтибди, кунлар ўтибди. Оллоҳ таолонинг қудрати билан ўша нар чумчуқ сабаб ҳазрати Сулаймон дарёга ғарқ бўлган эканлар. Э, бунинг ҳикояси узун...

* * *

Танноз хотинга эрк берсангиз, сиздан минора ясаб, бошингизга лайлак бўлиб ин қуради.

* * *

— Устозим усто Хайрулло бобони билсанг кераг-а. Неъмат?

— Билардим.

— Раҳматли гардани узун, чўққисоқол, чайир одам эди. Ўзи Чоржўйдан, қувғунга учраб Пешкўда турғун бўлиб қолган туркманлардан. Жаҳли тез, иккита хотини бор. Дастурхонидан қора майиз, ёнғоғу асал аримасди. Энди, ўзинг ўйла, ўша Сталин замонасида иккита хотин олиб бўлармиди? Олганда ҳам боқиб бўлмасди. Ётган жойи жаннатда бўлсин, ундан кўп нарсани ўрганганман. Ғайрати уч-тўрт йигитча бор эди. Биринчи марта от нағаллаганимда миҳни андак қийшиқроқ урган эканман, қўлидаги учли чўкич билан қўлимга бир туширган эди, икки ҳафтача ишлай олмай, шўрпахта босиб юрганман. Бутун Зандани, Пешкў, Вобкент бозорларини ўроқ, кашкорд, капкир, мўртгардон, кетмон, теша, пойтеша билан таъминлаб, от-эшакларни нағаллардик... Бир куни дўконда ишлаб

ўтирсак, Турди Қора деган киши кириб келди. У беш-олти марта иш қилдириб кетса-да, сира ҳақини тўламас, тўлашни хаёлига келтирмас эди. Бу сафар битта теша олиб келибди. «Усто бобо, шу тешани тезгина пешлаб берсангиз», деди. Усто Хайрулло бобо: «Ҳозир вақтим, йўқ эди-ку», дея баҳона қилган бўлди. Турди Қора кўнмади, усто мажбур бўлиб тешани пешладилар. Мен чарх тортиб турдим, тезлаб унга бердилар. Уям тешани индамай хуржунга солиб эшикка йўналди. Шунда усто Хайрулло бобо: «Ўртоқ Қараев, тешани бу ёққа олинг, жиндай иши қолибди», дедилар. Турди Қора тешани берди, усто уни олиб ўтхонага қўйдилар. Бир оздан сўнг омбир билан ушлаб икки-уч ерига болға уриб, «Қани, ўртоқ Қараев, очинг хуржунингизни», дедилар. У гилам хуржунини очган эди, тешани унга ташлаб, «хўш, хайр», дедилар. Турди Қора хурсанд бўлиб хуржунини олганча эшикдан чиқиб кетди. Унинг қораси ўчгач, усто Хайрулло манга буюрдилар: «Анав текинхўрнинг дешаси душиб қалди, югур, алиб гал». Дарҳақиқат, остонадан ўтаверишда унинг тешаси тўнтарилиб ётарди. Ҳали совиб улгурмаган. Омбир билан зўрға олиб келиб, устозга бердим...

Текин теша хуржун тешар.

* * *

Устолик ҳам шоирликдай гап: бировлар фақат нон учун ишлайди, бировлар шуҳрату шон учун. Элнинг хизмагини ҳалол бажарсангиз, тер тўкиб меҳнат қилсангиз, нонингиз ҳам бутун

бўлади, обрўингиз ҳам ўз-ўзидан ошаверади. Фақат ном таратишга ҳирс қўйсангиз, итни ахта қилган устага ўхшаб қоласиз. Ахтаци уста ҳақидаги ҳикоятни эшитганмисан? Бўлмаса, эшит. Бир доврўқталаб, яъни шуҳратпараст киши бор экан. Шу бир танга ҳақ олиб, кучукларни ахта қиларкан, сўнг ўша тангага совун олиб қўлини юваркан. Хотини бундан озурдахотир бўлиб: «Дада-си, бу ишингиздан рўзғорга нима фойда?» деб сўраса, «Фойдаси билан ишинг бўлмасин, одамлар мани усто, сани усто хотин десалар бўлгани», дермиш.

* * *

Зинҳор бу мани шогирдим, ўзим қўлини ром қилганман, дея ёшларни улуғларга таништирма, уларнинг ўзлари сани устозим, деб улуғла-синлар.

* * *

Жиянларимдан бири уч яшар ўғилчасини бе-лига миндириб олиб уй ўртасида эмаклаб юрар, бола қийқириб: «Ишша-ишша... хих!» дер эди. Бу ҳолни кузатиб турган отам мийиқларида ку-либ:

— Ўғлингга эшак минишни ўргатяпсанми? — дедилар унга, — «Ишша... хих!» ни ўргатгун-ча «Чуҳ» дейишни ўргат, шунда ўзинг ҳам от ўрнига эшак бўлмайсан, ўғлинг ҳам ҳақиқий ча-вандоз бўлиб етишади.

«Саноат» кўлхўзида «Гаранглар» деган тўпор бўларди. Янги уйланган бир гаранг йигит омочсохтиғ билан хўкизларни олдиға солиб, сахарликда ер ҳайдашға чиқади. Пайкал бошиға етиб келгунча гонг кўкариб қолади. Ер ҳайдайман деса поза¹ йўқ, ҳовлиға қайтиб айвон остини, оғилхонани қидиради. Ҳеч қаердан топа олмайди, мажбур бўлиб отасини уйғотибди:

— Ҳа, тинчликми? — сўрабди отаси.

— Тинчлик, поза қаерда, топа олмаяпман?

Отаси ётган ерида:

— Яхшироқ қара-да ўша қўйган ерингни, поза менинг қўлтиғимдами? — дебди.

Гаранг ўғли беихтиёр қўлтиғини пайласлабди-ю «топдим» дея қичқириб юборибди.

Юнусободдаги қўшнинг мулло Шокир эсингдадир, зап ғалати қария эди-да. Бирда ўз қўли билан шилпилдоқ пишириб, мани зиёфат қилувди раҳматли. Берган тузига рози бўлган бўлсин. Улмасидан сал аввал пастдаги дўконда сут очиратида кўриб қолувдим. Кулибгина бир воқеани айтиб берувди.

— Э усто оғайни, қариликда сут ичиб турмаса бўлмас экан, — деган эди у. — Инқилобдан олдин, то кунни кечагача ҳам бу ерлар олмазор, узумзор эди. Сал нарироқда бизнинг чорбоғимиз бўларди. Мол-ҳол, мева-чева дегандек. Сутқатиқ ҳам сероб эди. Челак-челак сутни ачитиб ариққа оқизардик. Ўшаларни уволли тутди биз-

¹ Поза — омочға кийдириладиган чўян тиш.

ни. Бола эдим, ҳар куни Янги шаҳарга сут-қатиқ, сариёғ, қурт, сузма обориб сотардим. Ўшанда «Худоё худовандо, ўрислар кўпайсин, суту қатимизни сотиб олади», дея дуо қилганларим эсимда. Буни қарангки, инсон боласининг сидқидилдан қилган дуоси ижобат бўларкан. Ҳадемай айтганларим ҳам кўпайди. Шаҳарда мол боқиш қатағон бўлди. Ҳовлилар ўрнига «дом»лар тикланди. Сут-қатиқни ҳам дўкондан оладиган бўлдик. Бир қошиқ сутга интиқ бўлиб эрталабдан навбатга турамиз. Ҳай, шунисига ҳам шукр...

Шу гапдан уч кун ўтгач, мулло Шокир қазо қилибдилар, деган хабар келди. Жанозага бордим. Ўғлининг айтишича, эрталаб ўзимизнинг дўконга сут келмагани учун катта йўлнинг нарёғидаги дўконга ўтган эканлар. Мошина уриб кетибди.

— Мошина босмас эди-ю, қулоғи оғир эди-да. Ўлган жойида ҳам суту қон аралашиб, ҳалқоб бўлиб ётганмиш. «Эсиз одамизод», — деди мачитнинг сўфиси афсус чекиб.

* * *

Ваҳобча бобони билардингми, Неъмат. Жуда ғалати одам эди-да, раҳматли. Ўзи чўпдай ориқ, бир кўзи кўр-пучак бўлсаям, юраги отнинг калласидай эди. Дарвоза Саллохонадаги жухудларнинг мазорида қоровуллик қиларди. Ҳеч балодан қўрқмас эди. Шу бир ривоят айтувди, ҳозир ёдимга тушиб кетди.

Билмадим қачон, қайси бир амир даврида ришва — порахўрлик авж олиб кетади. Амир

барча аркони давлатини чақириб, Бухорода ҳаром луқма ейдиган кишиларни топиб, бу ерга олиб келинглар, деб уларга ўн кун муҳлат берибди. Айтилган муддатга яна уларни ўз ҳузурига чақирибди. Вазиру вазаролар ер ўпиб, тақсири олам Сизнинг сояи давлатингизда барча фуқаролар ҳалол еб, ҳалол ичиб юрибдилар, бирорта ҳам пора оладиган, ҳаром кишини учратмадик, дебдилар. Амир уларнинг тилёғла-маликларидан дарғазаб бўлиб, «Зиндон!» дея қичқирибди. Мирғазаблар туртиб-суртиб уларни олиб чиқаверибдилар. Навбат бош вазирга келганда, олампаноҳ, бир қошиқ қонимдан кечсангиз, бор гапни айтаман, дебди. Амир «Гапир» дея энгак қоқибди. Бош вазир амининг ниятини тушуниб:

— Тақсири олам, Бухоройи шарифда емай-диган, пора олмай-диганлар бисёр экан. Мана бу ёқда мазори Ғарибон, юқори томонда Ҳазрати Имом, қибла томонда мазори Кабирон, қуйи томонда мазори жуҳутондагилар, қолаверса, Сиз билан камина емай-миз ҳам, олмай-миз ҳам, қолганларнинг гуноҳи-савоби ўзига, — дебди ер ўпиб.

Амир:

— Бухорои шарифда тириклар орасида ҳаром емай-диган ва олмай-диган бир киши кифоя, — деб бош вазирни ҳам зиндонга ташлатибди.

Ана шундан кейин бу шаҳарда ришвахўрлик бир оз камайган экан.

Подшо пақир бўлса,
Ўғрилар ботир бўлар.

Бир куни эрталаб Кўкча масжидига бормоқчи бўлиб «Саккизинчи» трамвойга тушдим. Одам тиқилинч. Ён томондан «Отахон, мана бу ерга ўтиринг» деган заифона овоз эшитдим. Қарасам, бошига оқ сарандоз солган бир аял. Салом бериб, ўрнини бўшатди. Ўтирдим. Кетаяпмиз. Бир оздан сўнг одам сийраклашди. «Сизни танимаёпман. қизим», дедим. У кулиб: «Ёпман дейишингиздан бухороликка ўхшайсиз, отахон» деди. «Ҳа, Бухоройи шарифданман», дедим. У елкамга кафт учини тегизиб, тавоф қилган бўлди. Анча жойгача суҳбатлашиб бордик. Беш вақт намоз ўқиркан, ёш қизларни эскичага ўқитаркан. Бир жойга етгач, «Ҳали пешин намозига эрта, бизни уйга тушиб, бир пиёла чой ичасиз», дея қисталанг қилиб қолди. «Йўқ» ҳам деб кўрдим, қўймади, ҳовлисига олиб келди. «Сиз билан отабола бўламиз», дейди. Очиғи, унинг эътиқодига қойил қолдим. Лекин у кимлигини, нима иш қилишини айтмади. Мен ҳам қайтиб сўрамадим. Уйга кирдик. Деванга ўтирдим. Деворга қоқилган қолингилам устига бир дутор осиглиқ. «Бу дуторни ким чолади, қизим?» деб сўрадим. «Гоҳида чертиб турардим» деди. Ҳеч нима демай юзимни четга бурдим. Бир пайт ўзи гап очиб қолди. «Отахон, икки-уч марта сўрадингиз, айтмадим. Лекин сиз мени аввал кўп кўрган, дутор чалганимни ҳам эшитгансиз. Яхшироқ қаранг» деди. Шунда лоп этиб эсимга тушди. «Эсладим, сизни телевизорда кўрганман», дедим. «Тошдингиз, мен Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Мавлуда Аъзамова бўламан», деди.

Ўша куни у дутор чолмади. Аксинча, токчадан Қуръони каримни олиб, бирам қироат қилдики, қўнғироқдек товуши ҳозир ҳам қулоғимда жаранглаб турибди. Кетишим олдидан оқ рўмолга бир нималар тугиб бераркан, «Отахон, дуо қилинг, Оллоҳ тавба-тазарруларимизни ўз даргоҳида қабул қилсин», деди.

Орадан бир-икки йил вақт ўтгач, эшитсам, Мавлудахон ҳам қазо қилибди. Ҳозир уни дуода эслаб тураман. Худо ўзи кечиргувчи, раҳмат қилган бўлсин...

* * *

- Ҳа, Лайлош, яна хонадор бўлдингми?
- Бу охиргиси, усто бобожон. Бошқа уйланмайман.
- Олганинг кимни қизи экан?
- Танимайсиз, отаси нарўдни кантролда ишлаган, ўзи магазинчи, кўзи тўқ хотин.
- Аввалги эри ўлган эканми?
- Йўқ, эрининг характери ёмон экан, ўтган йили ажралибдилар.
- Ҳимм, сани характерингни яхши, дейдими? Ҳа майли, оқибати кор бахайр бўлсин. Лекин, хафа бўлмасанг, бир гап айтаман. Ҳали ёшсан. Бошқачароқ йўл тутсанг бўлармиди. Бировни хотини бировга хотинлик қилмайди. Яна бу ёлғончи дунёда эрсизга эрмак бўлиб қолма, дейман-да, Лайлош...

* * *

Бизларнинг тўпорлик Қобилбек деган бойвачча қадим замонда Гадоилар қишлоғидан бир

қизни яхши кўриб қолади. Қиз ўн беш ёшда, жуда черайлик экан. Қобилбек отасининг норозилигига қарамасдан ўша қизга совчи қўяди. Тўй-томоша қиладилар. Гадейнинг қизи эски чордевордан дабдабали, ясатилган уйга бойвучча келин бўлиб тушади. Уй қўша-қўша гиламлар, бахмал, адрас кўрпалар, парку ёстиқлар билан безатилган экан. Бир кун Қобилбек ишдан қайтса эшиги ёпиқ эмиш. Хайрон бўлиб, эшикка яқин келиб қулоқ солибди. Ичкаридан гўнғир-гўнғир овоз эшитилармиш. Эшикнинг тирқишидан секин мўралабди. Қараса, хотинининг елкасига эски, гулдор бир тўрва осилган, қўлида узун бир гаврон эмиш. Қобилбек баттар хайрон бўлибди. Бир пайт хотин уйнинг у бурчагидан бу бурчагига бориб, тилла билакузукли, хинадан қизарган кафтчаларини чўзиб, «Хайр қилинг! Барака топкур, худо йўлига хайр қилинг, садақа — радди бало», дермиш йиғламсираб.

Қобилбек шартта эшикни очибди-ю:

— Бу нима қилиқ? — дебди жаҳл билан.

Келинчак чўчиб, қўлидаги гавронун елкасидаги тўрвани бир четга улоқтириб:

— Шундай, ўзим... «гадой-гадой» ўйнаётган эдим. Сиз йўқ, зерикиб кетдим, — дебди.

Ана шунақа, қуш уясида кўрганини қилади, деганлари шу бўлса керак.

* * *

Айтишларича, манғит ҳукмдорлари орасида амир Аҳадхон анча одил ва тадбиркор бўлган экан. Ўшанинг замонасида ўзимизнинг Шоҳи-

ахси гузарининг Калғайлар тўпорида бир кампир яшаркан. Бола-чақалари ёшликда ўлиб кетган экан. Бисотида битта эчкиси бор экан. Эчки бир корсон сут бераркан, кампир шу билан тирикчилик қиларкан. Бир куни унинг эчкисини ўғирлаб кетибдилар. Кампир гузар вакилига айтибди — эшитмабди. Оқсоқолга айтибди, миршабга боринг, дебди. Миршабга, ундан раисга билдирибди. Эчкининг дараги топилмабди. Энг охирида кампир ҳассо таяниб, мункиллабгина аркка қараб йўл олибди. Аркони давлат у деса, бу дебди, хуллас, қайсар кампирни амир Аҳадхоннинг ҳузурига олиб киришга мажбур бўлибдилар. Амир ундан арзини сўрабди: «Нима гап, эна?» «Бисотимда биттагина эчким бор эди, шуни ўтган кеча ўғирлаб кетдилар...» Амир бирпас ўйлаб туриб: «Э, энам-а, энам, ухлаб қолибсизда-а?» дея мийиғида кулибди. Кампир амирга нурсиз кўзларини қадаб: «Тўғри, ман ухлаб қолганим рост, лекин сиз — мамлакат подшоши уйғоқ, деб ўйлаган эдим. Агар Сиз ҳам ухлаганингизни билганимда зинҳор ухламас эдим» дебди. Аҳадхон бу гапдан қаттиқ таъсирланибди. Ўша заҳоти бутун аркони давлатни чақириб, эчкини топишга уч кун муҳлат берибди. Орадан икки кун ўтгач, эчки Ҳазора деган қишлоқдан топилибди. Лекин ўзини эмас, пўстагини топиб келиб кампирга кўрсатибдилар. У пўстакни таниб бағрига босибди. Амирнинг ҳукми билан ўгрини жазолаб, кампирга яхши бир ҳовли-жой, битта говмиш сигир берибдилар.

Бу ҳикояни эслашимдан мурод, сизлар Оллоҳга шукр қилинганлар, ҳозирги президентларнинг туну кун ухламасдан эл-юртнинг хотир-

жамлигини ўйлаяпти. Худобехабар каззобларга қарши чиқарган қарори ҳам айни элнинг кўнглидаги иш бўлди.

* * *

Қадим замонда дарёнинг нарёгида битта она лайлак бор экан. Шу лайлак тўрттагина тухум қўйибди. Кейин уларни иссиқ бағрига босиб ётган экан, ойу кун яқинлашиб, тўрттагина жўжа очиб чиқибди. Иккитаси қиз экан, иккитагинаси ўғил. Хўп, ана санингча бўла қолсин. Иккитаси — мокиён, иккитаси — хўроз. Хуллас, вақтеки етиб, кунлар исиб кетгач, болаларини дарёнинг бу қирғоғига олиб ўтмоқчи бўлибди. Кейин улар билан савол-жавоб қилибди. Биринчи қизини чақириб сўрабди: «Айтчи, сани дарёдан ўтказиб қўйсам, эрта катта бўлсанг нима қиласан?» «Катта бўлсам, Сизни жонимдан яхши кўраман, қарисангиз ҳар кун чўмилтираман, касал бўлсангиз боқаман» дебди. Она лайлак, «Бир мавсум шошмай тур» дебди. Кейин биринчи ўғлидан сўрабди. «Катта бўлсам, Сизни жонимдан ҳам яхши кўраман, нима десангиз айтганингизни қиламан» дебди. «Сан ҳам бир мавсум шошмай турасан» дебди. Навбат иккинчи қизига келади. «Худо хоҳласа катта бўлсам, аввал муносиброғи топилса, турмушга чиқаман. Вақтини топсам бола-чақам, эрим билан келиб Сиздан хабар олиб тураман» дебди. Она лайлак уни елкасига миндириб дарёдан буёққа олиб учади. Қайтиб бориб кенжа ўғлидан сўрайди. Уғли: «Катта бўлсам, насиб бўлса, хотин оламан, бола-чақа қиламан, ака-

опаларимдан хабар олиб тураман, ҳаммамиз биргалашиб Сизнинг хизматингизда бўламиз» дебди. Бу ўғлининг гапи унга жуда маъқул келиб, уни ҳам дарйодан олиб утибди...

Хўш, айт-чи, Бобиршо, нимага иккита лайлак боласи дарйонинг нарёғида қолиб кетди?... Билмадинг. Эшит, чунки, аввалги бир ўғил ва бир қиз лайлакча ўз оналарининг раъйига қараб, унга ёлғон сўзлаган эдилар... Тўғри айтдинг, яна улар «насиб бўлса», «худо хоҳласа» демаганлар... Энг асосийсини айтайми? Энг асосийси, дарйонинг бу ёғига ўтказилган лайлакчалар аҳил бўлиш, ҳали балоғатга етмасданоқ турмуш қуриб, зурёд қолдиришни ният қилган эдилар...

Энди ўзинг ўйла, манга отангни бир ўзи қарагани яхшими ёки сан, Нодир, Собир, Манзура, Муҳаммаджон... ҳаммаларинг биргалашиб қарашганларинг яхшими?... Баракалло... Шунинг учун ҳам қадимгилар лайлакни хосиятли, ақлли қуш дейишган-да, чироғим.

* * *

Мен сизларга бир гап айтай. Шайтоннинг гапига кириб ҳе...еч худога шак келтирманглар. Шак келтирганлар, Шариф Нурхон раҳматли, айтмоқчи, атаистларнинг анчасини кўрдик. Инқилобдан кейин энг кўп жавр кўрган қавм муллолар бўлди. У бадбахтларнинг қолган-қутган тириклари Бухорони тарк этишди. Кўплари қочиб бошқа юртларда жон сақладилар. Айримлари соқолларини қириб, номларидан «Хўжа», «Сайид», «Мулло», «Худо» сўзларини ўчириб, қишлоқлардан макон топишди. Калхўзда ишлай

десалар ҳаракат йўқ, оғир иш қилинмаган, ноилож кўнадўзлик, аравакашлик, ҳўкизбоқарлик қилишга мажбур бўлдилар.

Қирқ тўққизинчи йилда Наримон калхўзида Мулло Тойир деган бир улуғ зот бўларди, у ҳам юқоридаги муллолар тоифасидан эди. Фақат соқолларини қирмаган эдилар. Бир куни шу киши пахта ерига туташ йўлда калхўз ҳўкизларини ёйиб, китоб ўқиб ўтирарди. Тўсатдан лўккавой¹ да райкўмни биринчи котиби Эгамназаров деган чорпахил киши раис билан келиб, мошинадан тушади. Салом йўқ, алик йўқ «Ҳа, бобой, нима қилиб ўтирибсан?» дейди сансираб. «Ҳеч нима, ҳўкиз боқиб ўтирибман, ота» дейди Мулло Тойир. Ўшанда каттадан-кичик ҳамма раҳбарларни ота дейиши урф бўлган эди. «Ҳўкизларни пахтада боққани уялмайсанми?» дейди дўқ уриб. «Худо шоҳид, пахтада боққаним йўқ, ота!» «Бизда аниқ маълумот бор, пахтани душманисан, ёт унсур» дея чолни бир туртади, муллонинг қўлидаги китоб учиб кетади. Бу ҳам етмагандек, Эгамназаров жаҳл билан китобни ҳам тепиб юборади. «Ҳай-ҳай, китобни тепманг, тепсангиз, ана мани тепинг, ўртоқ Эгамназаров!» дея фарёд чекиб, унинг оёғи остига ўзини ташлайди. Муллонинг вазоҳатидан Эгамназаров бир сескангандек бўлиб, хумкаллеси қалтираб кетади. Сўнг ҳеч нима демасдан ўгирилиб машинасига аранг чиқиб олади-ю, раисни ҳам қолдириб жўнайди! Худонинг қудратидан, уйига қайтиб мошинасидан туша олмайди. Тўғри

¹ Лўккавой — Газ-67 машинаси.

Шехжалолдаги област касалхонасига олиб бордилар. Орадан уч кун ўтгач райкўмнинг лўккавойи Мулло Тойирни олиб кетибди деган овоза тарқалди. Кейинроқ эшитсак, Мулло Тойирни Эгамназаров ёнига, касалхонага олиб борибдилар. Эгамназаров оппоқ чойшабга ўралганча лаби-даҳани қийшайиб, қоп-қора чуйкаб ётган экан. У кишини кўриши билан инқиллаб кароватдан муллони оёқлари остига думалаб тушибди-ю: «Тавба қилдим... тепинг мани, мулло бобо, тепинг!» дея ғулдирабди. Мулло Тойир: «Туринг ўрнингиздан, отам, Сиз мани тепмовдингиз, худонинг каломини тепувдингиз, кечиримни мандан эмас, худодан сўранг» дейди. Лекин Эгамназаров ўрнидан тура олмайди... бир умрга...

* * *

Неъмат, қайнотанг усто Шомуроднинг Асрорхўжа деган жўрасини билармидинг? Ҳа, ўша букригина, сергап чолни. Қайнотанг раҳматли уни «гуржи» дерди ҳазиллашиб. Жудо ғалати эди раҳматли. Ўша Саид Асрорхўжанинг яккаю ягона Достон деган етимча ўғли бўларди. Онаси болалигида ўлиб кетгани учун кўп эрка эди. Нима бўлганини яхши билсанг ҳам, такрор эшит, бошқалар ҳам эшитсин. Достоннинг таърифи отасининг оғзидан сира тушмасди: «Бугун Достонхўжа тарихдан беш олиб келдилар», «Достонхўжа Дарвонизм¹ деган домлаларидан ҳам яхши биларканлар», «Достонхўжа одам маймун-

¹ Дарвинизм демоқчи.

дан пайдо бўлган дейдилар», «Кеча Достонхўжа уч юз кишига маърўза қилибдилар», дея оғзидан бол томиб ўғлини мақтарди. Алқисса, Достонхўжа институтни битириб қишлоқ мактабига ишга келади. Айтишларича, жудо маҳмадоно экан. Тезда уни завуч қилиб қўядилар. Болалар тугул катталарга ҳам у: «Мани Достон Асрорович денглар» деб уқтираркан. Тезда Достон Асроровичнинг доврўғи ярим туманга таралади.

Якка ўғил эмасми, Саид Асрорхўжа уни узоқ Қорақўл районидадан бир қизга унаштириб қўяди. Достон билан бирга ўқиган экан. Олсам ҳам шуни оламан, олмасам ҳам шуни оламан, дебди. Эсимда, бир даврада отаси, «Достонхўжа шоир бўлдилар, уйқулариди ҳам шеър ўқиб чиқадилар» деб мақтаган эди. Бир куни тўйдан олдин Саид Асрорхўжа чолларни тўплаб мавлуд ўқитди. Мани ҳам айтувди. Достон отасининг ялиниб-ёлворишларига аранг кўниб, даврага чой-пой олиб кириб турарди. Раҳматли қори Ҳикмат худою пайғамбардан амримаъруф қила бошладилар. Шунда пойгакда қовоғини солиб ўтирган Достон радиоагидай гапириб, «Мулло бобо!» — деди. «Лаббай, Достонжон» дедилар қори Ҳикмат. «Айтинг-чи, ўша таърифлаётган худоннгиз эркакми, хотин?» Белисанд бу саволдан ҳамма ханг-манг бўлиб қолди. Қори Ҳикмат: «Билмайман, Достонжон, кўрганам йўқ, Сизга кўрсатса кейин биласиз» деди синиқ овозда. Асрорхўжа хижолат чекиб: «Кечирасиз, мулло бобоси, энди Достонхўжа ҳали ёшларда» деди. Лекин ҳафта ўтмай худо Достон Асроровичга кўрсатди. Ўнг оёғининг бош бармоғи оғриди. Қаратмаган табибу дўхтир қолма-

ди. Жарроҳлар олти ой давомида оёғини бўгин-бўгинидан то сонигача кесдилар...

Асрорхўжа ўғлининг таъзиясида «Кўзи очиқ кетган Достоним, мани кимга ташлаб кетдинг, хўжам! Зуриётсиз қолдим-ку, балам!» дея паст овозда пиқ-пиқ йиғларди.

Чунки Достон фотиҳа қилинган қизига ҳам уйлана олмай кетган эди.

Орадан йил ўтмай Саид Асрорхўжа ҳам яккаю ягона ўғлининг доғида оламдан ўтди.

Қулоқларингда бўлсин, болаларим, кимга осилсанглар осилинглар-у, лекин яккаю ягона худога осилманглар.

* * *

Неъмат, бу Амон жўрангни кўриб турасанми¹?

Катта шаҳарда бир-бирларингдан бохабар бўлиб юринглар. Ўзиям кам келадиган бўлди. Раҳматли отаси тирикларида тез-тез келиб турайдди. Худо гўрларини пурнур қилгур Сулаймонхўжа аломат одам эдилар-да. Ҳар жумада у кишини йўқлаб турардим. Жудо чақчақи, кони ҳикмат эдилар.

Ўша кишининг ҳикоя қилишларича, қадимда шайх Мўмин деган бир зот ўтган эканлар. Очяланғоч, пою пиёда юриб Маккатуллони эллик марта ҳаж қилган эканлар. Яна бир куни ҳажга кетаётсалар йўлда туя минган бир кишини учратиб, «Қаён кетаяпсан?» деб сўрабдилар. У: «Ҳажга», дебди. «Онанг борми?» деб сўрабди-

¹ Ёзувчи Омон Мухтор кўзда тутилмоқда.

лар шайх. «Бор», деб жавоб қилибди у. Шайх айтибдилар: «Бориб тез онангдан хабар ол». Туяли кимсанинг андак қайсарлиги бор экан, у кишига аён бўлиб, такрор: «Бор онангдан хабар ол, шунинг савобини пою пиёда эллик бор қилган ҳажимнинг савобига алмашаман», дебдилар.

Туяли киши изига қайтиб келса, тўқсон ёшли онаси рамақижон бўлиб, яккаю ягона ўғлининг йўлига кўз тикиб ётган экан, жони ширинини Ҳаққа топширибди.

Шундай қилиб, туя минган ўша кимса шайх Мўминнинг шарофатлари билан эллик ҳажнинг савобига дохил бўлган экан.

* * *

Нақл қилишларича, қадим замонда эл орасида обрў-эътиборли бир бузрук шайх бўлган экан. У одамларни йўлдан оздирувчи шайтонни ўлдирмоқни ният қилибди. Алқисса, шайтонни яккама-якка жангда енгибди ва бўйнига пичоқ кўйибди. Шунда шайтон: «Эй, шайх! Мени ўлдиришдан сенга нима нафу, нима фойда? Агар мени озод қилсанг, ҳар саҳар ёстиғинг остига ўн дона тилло танга қўяман. Шу вақтгача тўйиб овқат емасдинг, яхши кийинмасдинг, бундан кейин бойиб, думоғинг чоғ яшайсан!» — дебди. Шайх ўйлаб кўрса шайтоннинг гапида жон бор. Дарҳол уни озод қилибди. Бир ҳафтача ҳар куни ёстиғининг тайидан ўн донадан тилло танга олаверибди. Иккинчи ҳафтадан бошлаб ёстиқ остидан тилло танга чиқмабди. Шайх қаттиқ ранжибди. Шайтон аввалгидан баттарроқ одамлар-

ни йўлдан ура бошлабди. Бундан шайх дарғазаб бўлиб, яна шайтон билан жанг қилиш мақсадида йўлга чиқибди. Яккама-якка олишув бошланибди. Негадир бу гал шайтон ғолиб келиб, шайхни осонгина йиқитиб, унинг бўйнига пичоқ кўйибди. Шайх унинг чангалида типирчилаб ётаркан: «Менинг кучим заррача ўзгаргани йўқ-ку? Нега аввалги ҳафта сени енгдим, бу дафъа мағлуб бўлдим?» — деб сўрабди. Шайтон: «Эй шайх! Аввалги дафъа сен бетама ният қилиб, жангга чиққан эдинг. Шу боис ғолиб бўлдинг. Бу дафъа эса тама юзасидан майдонга чиқдинг!» — дея, шайхнинг бошини танасидан жудо қилибди...

Ман сизга айтсам, Садриддин. Шу нозик замонада сиз ҳам, Неъмат акангиз ҳам тамадан узоқроқ юринглар. Қай ишгаки бетама киришсангиз, албатта мурод ҳосил бўлади. Буни кўрингки бетама одам ҳатто шайтонни енга оларкан. Тама туфайли Оллоҳнинг суйган бандаси шайтоннинг қулига айланган экан...

* * *

Ман Сизга айтсам, пайғамбарлар ўз мўъжизалари билан, авлиёю валилар соҳибни кароматликлари билан, баҳодир ва паҳлавонлар имошюралари билан эл орасида машҳур бўлганлар.

Акам раҳматлик Шукрулло маҳсум бир ҳикояни айтиб берган эдилар. Амирнинг рикоби полвонлари ҳақида. Шу ҳамон эсимда. Бу ҳикояни у киши амирнинг рикоби полвони, қорақўллик Аҳмад полвондан эшитган эканлар. Аҳмад полвон шаҳарда турғун бўлиб қолган, қаровсиз бир

чол бўлиб, бизларнинг «Саноат» колхози саройида уруш йиллари саройбонлик қилган, жуда камгап бир қария экан. Амир Олимхон тахтга ўтирган йилнинг иккинчими ёки учинчи йилида Гули сурх (Наврўз) байрами муносабати билан Ширбуддинда ўтказилган бир кураш мусобақаси ҳақида ҳикоя қилиб берган экан. Бу курашга бутун амирликка қарашли бу ёғи Чоржўю Фароб, бу ёғи Хатирчию Ғозгон ато, нарёғи Душанба-Ҳисор ва яна бир томони Ғузор ҳамда Бойсун тоғларига туташ манзиллардан елкаси ер искамаган машҳур полвонлар таклиф этилган экан...

Катта ялангликда минглаб чодирлар тикилибди. Бир ёнда дорбозлар, яна бир ёнда кўғирчоқбозлар давра қуришган. Бир томонда кўчқорлар калла ташлашади, иккинчи томонда бедана ва хўроз уриштириш... жарчиларнинг томоқлари қуруқшаб овозлари бўғилиб қолган.

Алқисса, наврўз офтобрўясида тикилган амири сабза ранг чодирда рикоби полвонлар учун дошқозонларда ош тортилибди. Ҳаммининг оғзида эртага бўладиган қоракўллик Аҳмад полвон билан ғузорлик Панжи полвоннинг таъриф-тавсифи.

Ниҳоят, полвонлар олдига иккита чинни лаганда ош кўйилибди. Ош устида иккита илик кўйилган экан. Катта дабдаба билан чодирга Полвон бобо кириб келиб, «Али шеру худо» ворисларини узундан узоқ дуо қилгач, ҳарифларни ошга таклиф этибди. Биринчи бўлиб ғузорлик Панжи полвон лаганга қўл чўзиб, новвоснинг олдин оёғи болдир суягини олиб, гўштини обдан тозалабди, сўнг иликни икки

томонидан ушлаб осонгина «қарс» этиб синдирибди. Ҳамма шифтга тиралган омонат хари синдими, деб ўйлаб атрофга аланглаб олибди. Панжи полвон ош устига чаккилаб томаётган иликни ҳўплаб ковшаниб қўйибди.

Эртасига катта майдонда кураш бўлибди. Буни қарангки, давра айланаётган ғузурлик Панжи полвонга Аҳмад полвон бетоб бўлиб қолгани сабабли унинг шогирди Қорёғди полвон рўбарў бўлибди. Дастлабки ҳамлада Қорёғди полвон ҳарифининг елкасига чанг солиб, майда қавилган олача тўнидан лагандай жойини юлиб олибди... ҳоказо, бу гал ҳам Аҳмад полвоннинг елкаси ер искамай қолибди...

— Ман сизга айтсам, Махсум ука, ўша илик суяги «қарс» этиб синганда юрагим «шув» этиб кетган эди. «Шув» этган юрак билан даврага чиқиб бўлмасди-да! Марди-майдонларнинг рисоласида шундай деб ёзилган!.. Шу-шу давра айланмайдиган бўлдим дея тан олган экан Аҳмад полвон чуқур дами сар тортиб...

Отамнинг гапларини тасдиқлаган бўлдим.

Тўғри, бу ҳақда Садриддин Айний домла «Эсдаликлар» китобининг гўртинчи жилдида «Бухоро олифталари» деган бобида бундан гўзалроқ гапларни ёзганлар.

— Олиб кел-чи, ўша китобингни!

— Хўп, ҳозир...

* * *

Яна бирда ҳазоралик уста Худойберли дўқонида ишлаб турса калласи атторнинг сандуғидай келадиган, гавдаси тоғдай бир қозоқ су-

вори келиб отдан сакраб тушибди. Хе йўқ, бе йўқ уста шогирдига отни олиб бойлашни буюрибди.

— Тақалаб бер!— дея устанинг олдига писандсиз учта кумуш чақа ташлабди.

Уста Худойберди ҳам сенсираб турган қозоқнинг муомаласидан сал энсаси қотиб, шогирди билан отни тақалашга киришибди. Омбир ва болға билан отнинг оёғига урган михларни қайириб, эговлашни шогирдига топшириб ўрнидан турибди. Шунда диққат билан шогирднинг ишини кузатиб турган қозоқ чавандоз, шогирд болага отнинг оёғини қайта кўтаришни буюради ва тулпорнинг туёғига чанг солиб, қоқилган тақани осонгина суғуриб олиб, устанинг олди-га ташларкан:

— Бу не?— дейди.

Уста Худойберди хижолат чекканча тақани қайта уриб, михларни қайириб, ялтиратиб эговлайди-да ҳали мижоз писандсиз ташлаган чақаларни бош ва кўрсаткич бармоғида ишқалаб (шу ишқалашда муҳрни ҳам ўчириб юборган экан) қозоқ йигитга рўпара бўлади:

— Ҳой оғай, бу тенгаларингди мўри йўқғўй!

Қозоқ чавандоз тангаларни олиб синчиклаб қарайди, ялтираб турган тангага наҳотки муҳр уришни эсдан чиқаришган бўлишса, деб ўйлаганча ҳамёнидан муҳрли тангадан яна учтасини олиб бериб, қир сари от чоптириб кетади...

БЕМОРЛИК

— Э, куй мани, кўп азоб берма. Емайман...
Ғазал ўқиб бўлинди. Қани, қулингни бер, тай-
логим... Бу дунёда энди қиладиган ишим қол-
мади. Бундай ўйлаб қарасам, отамдан кўп яша-
дим, онамдан кўп яшадим, акамдан кўп яша-
дим, синглимдан кўп яшадим, яккаю ягона
укам бориди, уям бултур оламдан ўтди... Бўлди-
да, энди, яна нима керак манга? Фақат дуо
қилинглар. Оллоҳ таоло имонимни басаломат
қилсин...

* * *

- Ҳа, тақсир, яхши ётибсизми?
- Шукр.
- Мани танидингизми?
- Нега танимас эканман, Сиз Салими қай-
моқда.
- Ҳа, маладес.

* * *

- Отажон, оғзингизни очинг, икки дона
узум енг.
- Емайман...
- Келинг, йўқ деманг энди.
- Онажоним, барражоним, эрка қизим, кўй
энди, мани кўп қийнама...
- Йўқ деманг, биттагина енг.
- Хўп... ана... уф... қалай, маладес бўлдимми
энди?

* * *

- Ҳа тақсир, яхши ётибсизми?
- Дептотми, Неъмат?
- Ҳа, ўзлари.
- Садриддин... ҳо, Садриддин!¹
- Лаббай тақсир?
- Агар мандан тез-тез хабар олиб турмасангиз, келгуси сайловда сизга овоз бермайман.
- Овоз бермасангиз ҳам дуо қилинг, тақсир.
- Илоҳо омин, сочим сари умр берсин, икки дунёда кам бўлманг.

* * *

- Бобожон!
- Жоним, жоним! Дилбаржон...
- Бир тилим қовун ейсизми?
- Ҳай... бўлди, онажоним, барака топ, икки дунёнг сероб бўлсин.
- Қолганини ҳам енг, бобожон.
- Бўлди, барражоним, худойим тақдир қилган бўлса қолганини жаннатда ерман.

* * *

- Усто бобо!
- Ҳа-а.
- Қани, «Лоилоҳа иллоллоҳ», денг-чи.
- Хўп. «Лоилоҳа иллоллоҳу Муҳаммадин расуллоҳ». Бўлдими?

¹ Садриддин Салим Бухорий — шоир, вилоят кенгашининг депутаты.

— Баракалла.

— Ҳа жўра, мани қариган деб ўйлаёпсизми?
Худога шукр, ҳазор бор шукр, бақватман ҳали.

* * *

— Ўзингга шукр, парвардигор, берган ноз-неъматларингга шукр, художон, берган умринг, берган ҳар нафасинг, берган дардгиналаринг учун шукр, художон... Неъмат... шу ердамисан, кўзим, бизларни раҳматли Чориқулбой ҳам кўзиларим, дерди. Қани, кўлингни бер, манга қара. Ҳаммаси намоздан кейин тугайди... Дастлаб Самад муаллимга хабар қўйинглар. Манга алифбони ўргатган. Жанозани ихтиёрини Кароматовга қўй. Амон келтирган ўзбекча Қуръонни домодинг Аҳматга бер, ўқисин... Қоқиштувондан усто Нурбойни айттиринглар...

— Ахир, у киши...

— Э, э... гапимга кулоқ сол, ўзи ўлган бўлса, ўғли, ака-укалари бор... Шофирконга, усто Қудратга тилпон қилинглари... Теша бобога мошин юборинглари... Мандан ҳеч кўрқма... фақат омонатни соғ-омон Ҳаққа топшира олсам бўлди... Тана, ана шу тана қолади... Ҳеч нарсадан кўрқма... лаҳатга жасадимни ўзинг қўй, тайлоғим...

* * *

Ё қудратингдан, ҳаммаёқ сувми?... Майсазорни кўропсанми?..

Ҳай дариг... ака... ака... акажо...он...

СЎНГГИ ДУО

«Ҳалол меҳнат, беминнат тоат-ибодатдан кейин ҳар гал дуога қўл очганимда аввал юрагим сариёғдай эрирди, сўнг бутун вужудимга ҳарорат таралиб, кўзларимдан шавар-шавар ёш қуйиларди... Умр бўйи Яратгандан нимаики илтижо қилиб сўраган бўлсам, ҳаммасига эришдим. Бу дунёда ҳеч ҳорлик, зорлик кўрмадим. Мудом ёр-дўстларнинг иззат-икромида, шогирдларим, қавм-қариндош, фарзандларимнинг ардоғида бўлдим. Энди бирдан-бир истагим шуки, Парвардигор икки дунёда имонимни басаломат қилса бўлгани...

Узоқ яшадим, беармон яшадим... Лекин бир гапни айтайми? Яшашдан тўймас экан киши. Зеро яшашдан тўйиш — Оллоҳнинг зикрини айтишдан тўхталиш эмасми? Яхши кўрган бандаси қанча кўп яшаса, Оллоҳга шунча сиғинган бўлади.

Кўп яшанглар, болаларим!»

МУНДАРИЖА

МУАЛЛИФДАН	3
БИР АСР ҲИКОЯТИ (<i>Темирчидан қолган тиллолар</i>)	5
БЕМОРЛИК	99
Сўнги сўз	102

РАССЫЛКА

Адабий-бадиий нашр

НЕЪМАТ АМИНОВ

БИР АСР ҲИКОЯТИ

(*Темирчидан қолган тиллолар*)

Тошкент «Маънавият» 2002

Муҳаррир *У. Қучқоров*

Рассом *С. Соин*

Техн. муҳаррир *Т. Золотилова*

Мусаҳҳиҳ *С. Қодирова*

Теришга 19.07.2002 й.да берилди. Босишга 30.09.2002 й.да рухсат этилди. Бичими 70×90^{1/2}. Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б.т. 5,46. Шартли кр.-отт. 6,92. Нашр т. 3,05. 5000 нусха. Буюртма № К-9349. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти. Тошкент. Буюк Турон, 41-уй. Шартнома 26—02.

Ижарадаги Тошкент матбаа комбинатида чоп этилди. Тошкент. Навоий кучаси, 30-уй. 2002.